Mauricio Rosencof

Gerilladan Yasal Siyasi Mücadeleye

TUPAMAROLAR

(Aynı Önderlikle)

Pencere Yayınları

Bu kitap Verlag Libertare Assoziation Hamburg 1990
Almanca Baskasından dilimize çevrilmiştir.
Birinci Baskı: Aralık 1990
Kapak: Hasan Seçkin
Kapak Basım: Matbaa 70
Dizgi: Yöntem Dizimevi
Baskı: Yalçın Ofset
PENCERE YAYINLARI: 10

Pencere Yayınları

Salkımsöğüt sokak 2/4 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: 513 27 17

Maurıcıo Rosencof
Gerilladan Yasal Siyasal Mücadeleye Tupamarolar

(Aynı önderlikle)

Çeviren: Nedim Tuğlu

İÇİNDEKİLER

Gerillalar Parlamenter Oldu	5
Nazım'ın Dizeleri Uruguay'da	5
Sol Cephenin Başkanı Eski Bir General	6
Çağdaş 'Robin Hood'lar	6
Kurucumuz Raul Sendic	7
Costa Gavras'ın Filmi	8
Hiç Patlayıcı Madde Kullanmadık	8
Yasal Mücadeleye Cezaevinde Karar Verdik	9
KGB'siz Sosyalizm	11
Mauricio Rosencof	13
Raul Sendic	13
Önsöz	14
Zindan Yazını	17
Gerçeklik ve Hayal Bir Birlik Oluştur	18
Sağlıklı İnsan Usu, Düşlerle Yaşanamayacağını Söyler	19
Bazı Şeyler, Onlara İnanıldığı İçin Vardırlar	
Ve Son Aşamada Herşey Gerçekliktir	20
Bir İnsana Köpekmiş Gibi Davranılsa da,	
O İnsan Havlamak Zorunda Değildir	22
İnancına İhanet Eden, Yok Edilmeyi Kabullenir	24
Kollarında	27
Güneş	28
Gökyüzüydü	28
Köpek Yaşamı	29
Dikta Rejimi, Demokrasi, İşkence	37
Yağmur	46
Ölüsü	47
Yalnız Ben	47
İnsan İzleri Var	47
Gerçek Yaşanamaz Olduğu İçin Düşler Gerçekti	48
Humor, Bir Tutuklunun Sağ Kalmasını Sağlayan	
Anahtar Etkendir	51
Bir Zindan Hücresi de Yazı İçin Gerekli	
Esini Hazır Bulundurur	52
Kin, Politik Mücadelenin İtici Gücü Olmamalıdır	54
Sanatsal Yaratı, Tüm Tutukluların	
Bilinçsiz Bir Terapisiydi	55
Latin Amerika Batılı Kültürün Bir Şubesi Değildir	58
"Tüm Dünyanın Tiyatroculları Birleşin!"	59
Bitiş Noktası	63
Böyle Çoklar Böyle Azlara	
Hiç Böyle Çok Borçlanmamışlardı	64
Rien Ne Va Plus	72
Eğer Bir Gün	74
Biyografik Tanıtım	75
Editörün Notları	77

GERİLLALAR PARLAMENTER OLDU

68 kuşağından olanların o yıllarda en çok ilgisini çeken gerilla örgütlerinden birisi **Tupamaro'lardı.** Şehir gerillası deyimini dünyaya yayan bu ünlü örgüt Uruguay'da 1973 askeri darbesiyle birlikte sessizliğe gömülmüştü. 1985 yılından sonra **Tupamaro'ların** adı yeniden gazete sütunlarında görülmeye başlandı. Ama bu kez şehir gerillaları olarak değil, yasal bir siyasi güç olarak anılıyorlardı. İlginç olam başta efsanevi önderleri **Raul Sendic** dahil, bütün önderliğiyle birlikte yasal mücadele kararı vermeleriydi. Bu kararla birlikte Tupamarolar Frente Amplio cephesinin canlandırılmasına giriştiler ve 1989 kasım seçimlerinde büyük başarı kazanarak başkent Montevideo'nun yerel yönetimini ele geçirdiler ve ülke çapında %21.23 oranında bir oy aldılar.

Tupamarolar'm 1968'lerden günümüze öncülüğünü yapan ve 13 yılım cezaevinde geçiren 9 efsanevi önderinden birisiyle, **Mauricio Roesencof'la** bir dizi konferans vermek üzere geldiği Hamburg'da görüştük. Rosencof'un kitapları Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yayımlanıyor. **Calabozo Anıları** ve **Köpek Yaşamı** adlı kitapları İspanyolcanın yanı sıra Almanca ve Fransızca olarak basıldı. Türkiye'de de Pencere Yayınları Rosencof'un kitaplarım yayına hazırlıyor.

Rosencof aynı zamanda tiyatro yazarı, oyunları Latin Amerika ve Avrupa ülkelerinde sergileniyor.

Nâzım'ın Dizeleri Uruguay'da

Mauricio ile görüşmemize Türkiye'yi ve Türkleri tanıyormusun sorusuyla başladım. Hemen gözleri parladı, **"Tabii tanıyorum"** cevabını verdi. **"En sevdiğim şairlerden birisi Nâzım Hikmet'tir"** dedi ve devam etti. **"Paran varsa eğer, bana bir fanila bir de don al/ Tuttu bacağımın siyatik ağrısı/ Ve unutma ki daima, iyi şeyler düşünmek zorunda bir mahpusun karısı"** dizeleriyle Nâzım'm, Karım'a Mektup şiirini İspanyolca olarak ezberinden okumaya başladı. **"13 yıllık cezaevi yaşamımda birçok kez yakınlarıma uzaktan**

görüşmelerimiz sarasında bu dizeleri okurdum".

"Başka Türkiyeli dostlarım da oldu. Ülkenizi ve halkınızı daha yakından tanımak isterim."

Sol Cephenin Başkanı Eski Bir General

–Sorularıma Tupamarolar'la başlamak istiyorum. Dünya sol hareketinin tarihinde az rastlanan bir şekilde şehir gerillası eylemlerinden, yasal siyasi mücadeleye geçtiniz. Üstelik hemen hiç fire vermeden ve tüm eski üye ve taraftarlarınızı koruyarak böyle kökten bir değişikliği yaptınız. Tupamarolar'ın liderlerinden birisi olarak bu hareketi bize nasıl anlatırsınız?

Rosencof– Bugün kendimize ait bir radyomuz, gazetelerimiz, yayınevimiz var. Bizim de içinde yer aldığımız, ülke siyasi yaşamında çok büyük ağırlığı olan Frente Amplio, başkent Montevideio'da yerel yönetimi kazandı ve cephenin ikinci adamı sosyalist Tabare Vasquez şimdi belediye başkanı. Montevideo'nun 3 milyonluk Uruguay nüfusun yarısından çoğunu oluşturduğu düşünülürse bu başarının önemi daha iyi anlaşılır.

Çağdaş 'Robin Hood'lar

–Bir İspanyol gazetesi, Tupamarolar'ı anlattığı yazının başlığına "çağdaş Robin Hood"lar diye yazmış. Tupamarolar nasıl ortaya çıktı, ismini nereden aldı?

Rosencof– Adımız, 1781 yılında Peru'da sömürgeciliğe karşı isyan eden Latin Amerikalı kahraman Tupac Amaru'dan geliyor. Tupac Amaru, Güney Amerika'nın dört bir yanında 100 yıl boyunca süren sömürgeciliğe karşı mücadelenin simgesiydi. Tupac Amaru, İspanyol sömürgecileri tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra sorguya çekilir ve diğer arkadaşlarının adlarını vermesi için işkencelerden geçirilir. Bu işkence karısına ve çocuklarına da seyrettirilir. Bütün sorulara Amaru'nun tek bir yanıtı vardır: 'Tanıdığım ve bildiğim iki kişi var. Birisi siz işkenceyi yapanlar, diğeri de ben. Başka kimseyi tanımıyorum.' Bu sözleri üzerine önce dilini keserler, sonra ayaklarından ve kollarından dört ayrı ata bağlarlar. Vücudu dört parçaya bölünür. Her bir parçası Latin Amerika'nın bir merkezine asılır ve halka gözdağı verilmek istenir. Ama ne mümkün, isyanlar durmaz. Tupac Amaru'yu Simon Bolivar'lar, Jose Artigas'lar izler.

Kurucumuz Raul Sendic

Örgütün ilk doğuş yılları 1960'lara uzanır. Şeker kamışı tarlalarında çalışan köylüler Raul Sendic tarafından örgütlendiler. Bu örgütlenme sonunda birleşik bir sendikal grup ortaya çıktı. Köylüler çok ağır yaşam koşulları içindeydiler. 30 bin hektarlık toprağı kendi adlarma işlemek istediler. Talepleri kabul edilmeyince toprakları işgal ettiler. İşte tam bu günlerde Raul Sendic, MLN/Tupamarolar örgütünü kurdu. Kuzeyde başlayan isyan, başkent Montevideo'da Tupamarolar'm hareketiyle birleşti.

Bu eylemler Uruguay solunu birleştirici bir etki yaptı. Devlet bu eylemlere şiddetle karşılık verince, şiddete karşı şiddet yolunu seçtik. 1963 yılından itibaren yer yer silahh eylemlere giriştik. 1966-1972 yılları Tupamarolar'ın yükseliş yıllarıdır. Bu dönemde 150'den fazla eylem düzenledik. En çarpıcı olanlardan birisi cezaevinden toplu kaçışlardır. İki kaçışta toplam 100 kadm, 150 erkek cezaevinden kurtulmayı başardılar. Bu arada ordunun merkez karargâhı basıldı, silah ve cephane kaçırıldı.

-Daha sonra ağır bir yenilgiye uğradığınız ve tüm önderlerinizin yakalandığı biliniyor. Siz de yakalandınız..

Rosencof- Önderlerimiz 1970'ten itibaren yakalanmaya başladılar. Örneğin Raul Sendic 1970 yılında tutuklandı. Ben de 1972 yılında bir sokak araması sırasında tesadüfen ele geçirildim. 1973 yılında askeri diktatörlüğün ilanıyla birlikte koşullar daha da ağarlaştı. Uruguay'da her 54 kişiden birisi tutuklandı. Tupamarolar da 1972'den itibaren büyük darbe yediler. 40 bin kişi hapse atıldı. Şimdiki Frente Aplio'nun başkanı Liber Seregni, bir başka general arkadaşı ve çok sayıda subayla birlikte anayasayı değiştirmek üzere komplo hazırlamak ve terörislik iddiasıyla tututlanıp yargılandılar. Askeri yönetim CIA'dan uzmanlar getirerek bir karşı gerilla örgütünü kurdu.

-Frente Amplio hangi siyasi güçlerden oluşuyor?

Rosencof- Tupamarolar'm yanı sıra Komunist Partisi, Sosyalist Parti, Hıristiyan Demokratlar, demokrat askerler, Milliyetçiler ve 15'e yakın başka irili ufaklı gruplar. Son seçimlerde Hıristiyan Demokratlar, Alman Hıristiyan Demokratların baskısıyla cepheden çekilmek zorunda kaldılar. Almanlar, onlara para yardımını kesme

tehditinde bulunmuşlar. Cephenin Başkanı Liber Seregni isimli uzun yıllar cezaevinde yatmış bir general. Seregni, 1973'teki askeri darbeden sonra demokrasi yanlısı diğer muhalif subaylarla birlikte tutuklandı. Seregni bağımsız bir kişiliğe sahip. Cephenin ikinci en önemli adamı da sözünü ettiğim Belediye Başkanı **Tabare Vasquez.** Montevideo yerel yönetiminin başkanı, ülkede cumhurbaşkanından sonraki en önemli ikinci kişidir.

Tupamarolar'm bugün yaptıklarını anlayabilmek için geçmişine bakmak gerekir. Frente Amplio, yeni kurulmuş bir cephe değil, ülkenin tarihinde oldukça eski bir yeri var. Frente Amplio'nun yakın tarihi 1968'lere uzanır. 1968 – 1971 arası ülkede parlamenter bir yönetim vardı. Bu yönetim baskısını giderek arttırıyordu. Sürekli bir olağanüstü hal uygulamaya girişince siyasi tansiyon daha da gerginleşti.

Sol ve demokratik güçlerin birliği işte bu yıllarda oluştu. Cephe, ilk kez 1971 seçimlerinde ortaya çıktı. İttifakımız o günlere dayanır. 1973 askeri darbesi cepheyi oluşturan bütün güçlere saldırdı, ama muhalefet tamamen yok edilmedi, daha biz hapisteyken 1984'te yapılan seçimlerde Frente Amplio ilk başarısını kazandı ve yüzde yirminin üzerinde oy aldı.

Costa Gavras'ın Filmi

Bu uzmanlardan birini yakaladık ve bütün yaptıkların anlattı. Yunanlı ünlü sinema yönetmeni Costa Gavras, CIA ajanının anlattıklarına ilişkin hikâyeyi film yaptı **"Gizli isyan"** isimli bu filmde ben de küçük bir rol aldım. Ayrıca bizim cezaevinden çıkışımızı anlatan başka bir film daha yapıldı. Filmin adı **"13 Yıl Ve 1 Gün"!**. Uruguay'da son olayları ve Tupamaroları anlayabilmeniz için bu filmleri izlemenizi isterim. Tupamarolar hapse girince, onlarla birlikte mücadele eden binlerce köylü başka ülkelere sığındı. 400 bin Uruguaylı mülteci arasında dünya çapında ünlü yazarlarımızda Galeano, Benedetti Onetti bunlardan birkaçı.

Hiç Patlayıcı Madde Kullanmadık

–Şehir gerillası kavramını dünyada ilk kez Tupamarolar kullandı. Bugün bu kavramı nasıl değerlendiriyorsunuz. Gerilla denince akla dağlar gelir. Şehir gerillası deyimi nereden çıktı?

Rosencof – Uruguay çok küçük bir ülkedir. Tepeleri ve dağları

yok denecek kadar azdır. Başkent Montevideo'nun doğal güzelliği ise tamamen düz olmasıdır. Siyasi mücadelenin merkezi de orasıdır. Dağları olmayan bir ülkede ancak şehir gerillacılığı yapılabilirdi, sebebi budur. Şehir gerillası tanımının mucidi biz değiliz. Bu tanımı Fransa'ya karşı kurtuluş mücadelesi sırasında Cezayirliler kullandı. Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın tanınmış önderi Ben Barka şehir gerillası kavramını ilk kullanan ve bunun teorisini yapanlardandır. Biz, birçok şeyi ondan öğrendik. Her ülke insanının kendine uygun mücadele yöntemi bulacağına inamyorum.

–Tupamorolar'ın bir ilginç özelliği de eylemlerinde espri öğesine önem vermeleriydi.

Rosencof– Biz ancak zorunlu kaldığımızda şiddete başvurduk. Bunu da belli sınırlı hedeflere yönelerek yaptık. Özgürlük ve eşitlik için mücadele, sevgiyi içeren, insanı esas alan bir mücadele biçimidir. Kendimizi savaşın içinde bulunca, zaman zaman bu işte bir yanlışlık mı var diye düşündüğümüz oldu. Halkın benimsemeyeceği hiçbir eylemi yapmamaya çalıştık. Örneğin hiç patlayıcı madde kullanmadık. Propagandaya önem veriyorduk. Esprili eylemler halkın hoşuna gidiyordu, onlarla aramızdaki sıcaklığı arttırıyordu. Bu tür eylemler biraz da Uruguay'ın özelliklerinden kaynaklanıyor. Bizim kendimize has derin ve esprili bir düşünce tarzımız var.

–Patlayıcı madde kullanmadığınızı söylediniz...

Rosencof– Patlayıcıları kontrol etmek zordur. Kilometre kareye 2250 kişinin düştüğü Montevideo'da patlayıcı kullanmak birçok insanın ölümüne yol açabilirdi.

Yasal Mücadeleye Cezaevinde Karar Verdik

–Politikada şiddet..

Rosencof–Latin Amerika, dünyanın birçok yerinden farklı özelliklere sahip. Burada şiddet ve politika çok uzun yıllar bir bütünün iki parçası olmuştur. Bugüne kadar militarist iktidarlar, ayakta kalabilmek için halka karşı sürekli şiddet yoluna başvurdular. Bu yüzden, Latin Amerika ülkelerinin tarihi, ayaklanma, şiddet ve terör yüklüdür. Şiddet, halkın kendini korumak için başvurduğu zorunlu bir yol oldu. Biz şiddeti hiçbir zaman kendi isteğimizle seçmedik.

–Raul Sendic'in yakın arkadaşısınız, onu anlatır mısınız?

Rosencof– Raul, Güney Amerika tarihinin önemli isimlerinden biridir. Onunla 1966'dan beri mücadele arkadaşıydık. Mesleği avukatlıktı. Şehir gerillasını Raul yarattı. Ordunun merkez karargâhına yönelen eylemin başında o vardı. Son hapse girişinde onu da hücreye attılar ve tecrit ettiler. Bu ağır yaşam koşullarında iki arkadaşımızı kaybettik, birisi delirdi. Raul da ağır şekilde hastalanmıştı. 1985 yılında serbest bırakıldığımızda onunla jogginge çıkar ve uzun sohbetler ederdik. Fakat son zamanlarda jogging yapamaz olmuştu. Sinir hücreleri ölüyordu. Bir keresinde kasıldı kaldı. Hastalığı ağırlaşınca tahlillerini Paris'e götürdüm. Kendisi de tedavi için Paris'e geldi ve orada öldü.

–Montevideo seçimlerini kazandığınızı görebildi mi?

Rosencof– Hayır, o bir sene önce öldü, seçimleri göremedi. Hapisteyken bütün tecrit koşullarına rağmen onunla haberleşebiliyorduk. Duvarlara vurarak mors alfabesini kullanıyor ve düşüncelerimizi birbirimize aktarabiliyorduk. O daha hapisteyken bugün izlenen programın ana hatlarını hazırlamıştı. Yasal mücadelenin gereğine o zaman karar vermişti. Bu konuları mors alfabesi yoluyla içeride konuşmak ve tartışmak imkânını bulduk. Bu dönemi aynen bugün tarif edilen sözcüklerle tanımlıyordu.

Raul'un cenaze törenine yüz binler katıldı. O, artık bir efsane.

Bir gerilla örgütünün yasal örgüte dönüşmesi az rastalanabilecek bir örnek. Böyle bir dönüş sıkıntı yaratmadı mı?

Rosencof– Daha önce Hamburg'daki konferansım sırasında da benzer bir soru ile karşılaşmıştım. Bir bisikletiniz varsa, onu iki ayağınızla kullanırsınız. Kavgada kullanacağınız araçlar, duruma, olanaklarınıza bağlıdır. Yasal mücadele insanlarla konuşmak, politikayı kitleselleştirmek ve derdini anlatabilmek bakımından önemlidir. Şimdi hükümetle ve yönetimle görüşmek ve birlikte siyaset yapmak yolunu izliyoruz. Yasal siyaset yapma olanaklarımız varken bunu neden reddedelim. Bu yollar kapatılmadığı sürece böyle davranmaya devam edeceğiz. Ama bu yollar kapatılırsa yeniden eskiye döner, silahları elimize alırız.

Kendi saflarımızda, yasal siyaset yapma konusunda ciddi bir sorun olmadı. Böyle bir olanak varken bu yolu neden reddedelim, Buna kendi taraftarlarımız neden karşı çıksın?

Yayınlarınızdan söz etmiştiniz?

Rosencof– 15 günde bir yayımlanan bir gazete çıkarıyoruz. Bu organ bütün ülkede yaygın bir dağıtım ağına sahip, 15 günlük gazetemiz siyasi yaşam üzerinde önemli bir etkinliğe sahip. Bir de aktif militanların çıkardığı haftalık bir dergi var. Diğer müttefikimiz siyasi örgüt ve gruplar da dergi ve gazeteler çıkarıyorlar. Tupamarolar'm ülke çapında dinlenen bir de radyosu var ki en çok dinleyiciye sahip bir yayın aracı olarak yaygın bir etkiye sahip.

– Örgütlenme tarzınız..

Rosencof– Tupamarolar parti değil hareket. Örgütün üyeleri arasında Katolikler bile var. Tabii bir merkez komitemizden ve sekreterlerimizden söz edebiliriz. Ancak yıllardır tanınan ve önder olarak bilenen tabii liderlerimiz var. 1973 askeri darbesinden sonra devlet tutuklusu olarak ilan edilen ve 10 yıldan fazla cezaevinde kalan 9 arkadaşımızın hareket üzerinde özel bir ağırlığı var.

– Tupamarolar'ın seçilmiş bir başkanı, önderi yok mu? Anlattıklarınızdan böyle bir sonuç çıkarmadım?

Rosencof– Tupamarolar'm bir sözcüsü var. Bugün resmen görüşlerimizi o açıklıyor ve bizi temsil ediyor. Adı Fernandez Huidobro. O da uzun yıllar cezaevinde kalan 9 devrimciden birisi. Fernandez, sevdiğimiz, güvendiğimiz arkadaşlarımızdan birisi.

KGB'siz Sosyalizm

– Geçen gün kitabınızın Almanya'da yayımlanmasıyla ilgili yaptığınız basın toplantısında gerçek sosyalizmden söz ettiniz ve dünyada gerçek bir sosyalizmin uygulanamadığını söylediniz?

Rosencof– İlk başlarda, olaylar ortaya çıktığında sosyalizmin krizinden söz ediliyordu. Ama ortada sosyalizmin krizinden çok, uygulamaya girişen yönetimlerin krizi vardı. Sovyetler'deki krize Sovyet tipi sosyalizmin krizi demek daha doğru olur. Çünkü, orjinal anlamda sosyalist bir çizgide yürümüyorlardı. Tupamarolar'm sosyalizmi KGB'siz olacaktır. Her ülke, her halk kendi yolunu bulur. Uruguay sosyalistleri, hiçbir ülkeyi taklit etmeyecek, kendi yollarını şimdiye kadar olduğu gibi kendi pratiklerinden bulacaklardır.

– Yalnız Sovyetler'de değil, bütün dünyadaki sosyalist ülkelerde benzer sorunlar yaşanıyor. Doğu Avrupa, Çin, Küba aşağı yukarı ortak bir krizle yüz yüzeler?..

Rosencof– Doğu Avrupa'da yaşanan olayların asıl nedeni sosyalizmin kendi halkları tarafından kurulmamış olmasıdır. O ülkelerin sosyalizmi Kızıl Ordu tarafından gerçekleştirildi ve kabul ettirildi. Nikaragua ve Küba halkları ise kendi kurtuluşlarını kendileri sağladılar.

–Costro'nun KGB'si yok mu?

Rosencof– Küba'nın sorunları Doğu Avrupa'nmkilere benzemiyor. Küba'mn Costro'nun KGB'si ise onların sorunu. Nasıl çözebiliyorlarsa öyle çözerler. Bizim sosyalizm anlayışımız, kendi ülkemizin özelliklerine uygun olacaktır. Biz kendi çizgimizi izlerken bağımsız tutumumuzu korumaya özen gisterdik. Buna hep dikkat edeceğiz. Eşitlik ve özgürlük idealimiz olan sosyalizme bütün kalbimizle inanıyoruz.

Oral ÇALIŞLAR
Hamburg 1990

MAURİCİO ROSENCOF

1933 Uruguay doğumlu. Polanya asıllı Yahudi bir ailenin çocuğu. Yakınlarından pek çoğu İkinci Dünya Savaşı sırasında Varşova gettosunda kaybolmuş. Gençliğinde işçi hareketleri içinde çalışıyor. Komünist Partisi gençlik örgütüne üye oluyor. 1950'li yıllarda tiyatro ile ilgileniyor, genç yaşında Latin Amerika'nın tanınmış tiyatro yazarlarından biri haline geliyor. Tupamarolar'ın geçen yıl Paris'te ölen ünlü önderi Raul Sindic'in yakın arkadaşı. 1966'da başlayan şehir gerillası eylemlerini yürüten Tupamarolar'ın o yıllardaki üçüncü kol komutanı. 1972 yılında bir sokak aramasında yakalanıyor. 9 ay sürekli işkenceden sonra tek kişilik bir hücreye kapatılıyor. Diğer 8 arkadaşıyla birlikte yıllarca kimseyle görüştürülmüyor. Sonraki yıllarda ise ayda bir kez uzaktan yalnızca ailesiyle görüşmesine izin veriliyor. 1973'te Uruguay'da askeri darbe gerçekleşiyor ve Tupamarolar'ın 9 önderi–ki içlerinde Rosencof da vardır–devlet tutuklusu ilan ediliyor. 1985 yılında askeri diktatörlük, yoğun siyasi muhalefet yüzünden geriliyor ve yerini parlamenter kuvvetlere bırakıyor. Diğer siyasi tutuklularla birlikte Rosencof da 13 yıllık cezaevi yaşamından sonra özgürlüğüne kavuşuyor. Çıktıktan sonra Tupamarolar'ın yeniden örgütlenmesi görevini üstleniyor.

RAUL SENDİC

Tupamaroların geçen yıl Paris'te ölen ünlü lideri Raul Sendic, 16 Mart 1925 yılında Montavideo'da doğdu. Annesi İtalyan, babası ise Yugoslav göçmeniydi. Altı çocuktan beşincisi olarak dünyaya geldi. Hukuk Fakültesini bitirdi ve avukat oldu. Öğrenciyken sosyalist partiye katıldı. Öğrenciliği sırasında Uluslararası Sosyalist Gençlik örgütünün liderlerinden biriydi. 1950'lerde, sendika örgütlenmesi için çalıştı. 1956 yılında pirinç 1958'de şeker kamışı işçilerinin Montevideo'daki grevlerini örgütledi. 1962 yılına kadar sendikacılık faaliyetleri nedeniyle sık sık hapse girdi. Ve sonunda Tupamorolar örgütünü kurdu. 1970 yılında Tupamaroların öteki önderleri ile birlikte tutuklandı ve 1985 yılına kadar hapis yattı. Cezaevi yıllarında yakanlandığı hastalık sonucu, Montevideo'daki seçim başarısını görmeden geçen yıl tedavi olmak için gittiği Paris'te hayatını yitirdi.

ÖNSÖZ

"Süngülerle delinmiş Montevideo'da bir yerlerde konuştuğum bu sakin adam, onu ararken şehrin altını üstüne getiren binlerce asker ve polis tarafından aranmaktaydı. Raul Sendic ve Tupamaroların diğer liderleri cezaevinde olduğu için, Urbano diye çağırılan bu adam diğer yoldaşlarıyla birlikte Uruguay Ulusal Kurtuluş Hareketi içinde en üst düzeydeki önderlerden biri olmuştu."

Tupamaroların,CIA ajanı ve işkence uzmanı Dan Mitrione'yi kaçırmalarından (Daha sonra Costa Gavras'ın "Görünmez İsyan" adlı filmiyle dünyaca öğrenilen bir eylem) sonraki dönemde politik stratejileri üzerine yapılan bir röportaj bu satırlarla başlamaktadır. 1970'ten 71'e geçerken "Tricontinental" dergisinde yayınlanmıştır.

O zamanlar dünya, yalnızca Vietnam, Filistin ve Güney Amerika'yla değil, Berkeley'den Berlin'e, Meksika City'den Paris'e dek tüm küreyi saran çoşkulu bir devrimci dalga ile elektriklenmişti. Devrim her yerde elle tutulacak kadar yakın görünüyordu. Komintern'in tozlanmış gelcnekleriyle patlak veren ve eylemin ateşleyici gücünü, eylemleriyle ve yaşamlarıyla sosyalist ütopyayı savunan devrimci azınlıklardan alan yeni tipten bir enternasyonalizm, mücadelelerin eşzamanlılığı içinde ("iki, üç, daha fazla Vietnem yaratın"-Che'nin programatik parolası böyleydi) emperyalizmi diz üstü çökertecek gibi görünmekteydi.

Uruguay'da Tupamarolar neredeyse hükümetle aynı düzeyde bir güç dengesine ulaşmışlardı. Yöntemleri-kentlerde silahlı mücadele- emperyalist merkezlere dek yayılmış ve sonradan Federal Almanya'da silahlı mücadelenin kuruluş dönemini etkilemiştir. Tupamaroların yazıları çevrilmiş, eylemleri efsaneleşmiştir. Regis Debray'ın bir makalesinin ana konusu olan "apprendre d'eux" ("Tupamarolardan öğrenebilmek") pratikte denenmiştir.

1988. Yaklaşık iki on yıl sonra. Tanınmış bir Uruguaylı tiyatro

yazarı ve MLN-Tupamaroların temsilcisi olan Mauricio Rosencof, Batı Berlin'de toplanan IMF'ye karşı yapılan alternatif kongrenin açılışını yapar ve bunu izleyen günlerde Federal Almanya'nın bir çok şehrinde hapiste işkence ve direniş üzerine, Latin Amerika'nın kültürel kimliği üzerine, Üçüncü Dünyanın borçlanması ve kurtuluş mücadelesinin perspektifleri üzerine konuşur.

Evet, 1970'in Urbano'su ve 1988 IMF-alternatif kongresinin açılış konuşmasını yapan aynı kişidir. Kod adıyla yaptığı röportaj ile Avrupa'da alenen ortaya çıkışı arasında, içlerinde Latin Amerika'nın toplumsal ve politik gerçeğinin tümden değiştiği iki on yıl yatmaktadır. 1972'de Tupamarolar askeri açıdan yenilgiye uğratılmışlardı. 1973'te askerler darbe yapmıştı. Bunu işkence ve acımasız tutukluluk yılları izlemişti. Tupamarolar - kendi savunmalarıyla meşgul olan - Batı Alman solunun görüş açısından kaybolmuşlardı, ta ki Uruguay'da yeniden netleşen bir halk hareketi 1985'te askeri rejimin saltanatına son verip politik tutukluların serbest bırakılmasını kabul ettirene dek.

Mauricio Rosencof'un, yazınsal dökümleri bu kitabın metinlerini oluşturan güncel görüşleri, onunla ve başka Tupamarolar ile olan kişisel tanışıklığımız, nerdeyse ucu kaçırılmış bir ipliği yeniden yakalamamıza olanak sağladı. Tupamaroların deneyimleri üzerine yapılan uzun tartışmalarda, MLN'in ve onun içinde savaşmış olan ve savaşan insanların tarihi üzerine olan düşünceler, kendi ülkemizdeki militan mücadelenin tarihi-başarılar ve yenilgileri, sorunlar ve perspektifleri- üzerine düşüncelerle yeniden içiçe girdi.

Apprendre d'eux. Tupamarolardan öğrenebilmek. Bugün ne anlamı var bunun? Yeni başlamış ve bu kitabın bir itici güç oluşturması düşünülmüş bir tartışmada, bu soruya henüz yanıt veremeyiz. Ama bizi etkileyen, askeri yenilgiden ve canlı canlı gömülme yıllarından sonra Tupamaroların (Cono Sur'un askeri diktatörlük sabahına politik olarak sağ çıkabilmiş tek kurtuluş hareketi) yeniden insiyatifi ele alma yeteneği oldu. Tupalar bugün yine tüm temel hareketlerde etkin olmaktadır ve işkenceciler ile askerlerin cezasız bırakılmasına karşı kampanyada önder güçtüler. Kendilerine ait bir radyoya, bir yayınevine ve ülkenin en çok okunan gazetesine (*"Mate*

Amargo") sahiptirler. Son seçimlerde Montevideo'de belediye başkanlığını kazanan Frente Amplio'ya üyedirler.

Mauricio ile yaptığımız görüşmelerde üzerinde sürekli odaklaşılan soru, hapiste sağ kalabilmek, insan onurunun en insanlık dışı koşullarda bile savunulması, varlığını sürdürme iradesinin güç kaynakları idi. Bu soru bireysel bir boyutun yanında toplumsal bir boyuta da sahiptir. Mauricio Rosencof'un-karıştırılamaz ve otantik bir dile sahip olan-metinleri çoğunlukla işkencenin sistematik uygulanışının tüm ülkeyi bir şok haliyle geride bıraktığı sıkıştırma ve felç etmeye karşı girişilen bir yazı denemesi olarak deşifre edilebilir. Ama bu tartışmanın parmaklarımızı böylesine yakmasının bir nedeni de bizzat kendimizin, içinde politik tutukluların yıllardır-İrmgard Möller 18, Lutz Taufer, Karl Heinz Dellwo, Bernd Rössner ve Hanna Krabbe 15, Klaus Viehmann 12 yıldan beri- tecrit edilmiş olduğu bir ülkede yaşamakta olduğumuzdur. Uruguay'da gerçek olan, bizim için halâ bir düştür: Cezaevi kapılarında son politik tutukluların serbest bırakılmasını bekleyen bir insan kalabalığı.

Tupamaroların kültürel kenetlenmişliği ve mevcudiyetleri de bizi hep yeniden kendilerine hayran bıraktı. Batı Alman solcularının eksikliğini sürekli duydukları bir durum bu. Mauricio Rosencof yalnızca MLN/T'nin aktif bir üyesi değil, aynı zamanda tiyatro yazarı, şair ve çocuk kitapları yazarıdır. Birbirini dışlamayıp-tabii varolan zamanla ilgili olarak-tamamlayan ve verimli kılan uğraşlar.

Ama Mauricio ile görüşmelerimizde hepsinden önce tek bir şey bizi derinden etkiledi: Mücadelenin asıl yayı ve direnme iradesinin özü olan kin değil, insana ve yaşama dair büyük ve daima hissedilebilen, ele avuca sığmayan sevgi. Hapiste yazdığı şiirlerine bile "Yaşanı Türküleri" adını vermektedir. İçlerinde düşlerin ve mücadelenin bir birlik oluşturduğu tüm metinlerinden şefkat, humor ve duyarlılık akmaktadır. Bu karışımdan umut beslenmektedir: Venceremos.

Theo Bruns
Ralf Classen

ZİNDAN YAZINI

1973'ten üç yıl öncesine dek Uruguay açık bir diktatörlük yaşadı. Ancak siyasi tutuklular 1966'dan bu yana vardı ve Pacheco ve onun halefi Bordaberry'nin başkanlığı altında "garı resmi" bir diktatörlük içinde yaşamaktaydık. Pacheco ülkeyi kararnamelerle yönetiyordu, ölüm mangalarını yaratıyordu, günlük gazeteleri kapatıyordu, şarkıları yasaklıyordu ve öğrencileri öldürüyordu. 1972 yılında cezaevleri ve kışlalar dolup taşıyordu. İşkence, tecavüzler, cinayetler, 9 Şubat 1973'teki darbenin öncesinde kesintisiz bir baskı ve 1984 martına dek böyle devam etti.

Bu zaman içersinde kültüre neler olduğu sorusu, hiç bir yanıtı gereksinmiyor. Eğer ulusal bütçenin %40'ı baskı aygıtının ayakta tutulması için kullanılırsa (ve bu oran demokrasinin gelmesiyle de yüzde yarım bile değişmedi), sağlık hizmetleri için çok az ve eğitim için daha da az bir şey kalır geriye.

"Kültür sözünü duyduğumda" diyordu bir defasında bir faşist "silahımı çekerim". Göç etmek zorunda kalan 400.000 Uruguay'lının içinde Benedetti, Galeano, Onetti ve başkaları gibi önemli yazarlar da vardı. Kalanların izlenen ve sansürlü çıkan yazılarından yalnızca çok azı yayınlanabiliyordu. Ama, zincire de vurulsa, yazın ölmez.

Uruguay, dünyanın en yüksek sayıda siyasi tutuklusuna sahip olmak gibi acınmaya değer bir rekoru elinde tutuyor: Her 54. yurttaş cezaevine kapatılmıştı. Ve tam da bu mahkumların hücrelerinden en alışılmadık yazınsal görüngüler çıkıyor. Yalnızca yazarlar değil, neredeyse tüm mahkumlar acılarını bir türküye dönüştürüyorlar. Bu zaman içersinde zindan sürgünde olanlardan ve ülkede kalmış çok az kişiden daha fazla öyküler, şiirler ve tiyatro oyunları doğuruyordu.

Şimdi ayrıntılarına girmek istemediğim nedenlerden dolayı dokuz ay süren kesintisiz işkenceden sonra 1973 eylülünde, dost olduğum sekiz tutuklu ile birlikte değişik kışlalardaki zindanlara kapatıl-

mıştım. Bu durum 1984 nisanına dek sürdü. Dış dünyadan yalıtılmış ve kendi içimizde ayırtılmış olarak, tüm bu yıllarda sevdiklerimizi göremedik. 30 dakika süren aylık ziyaretlerde kelepçeli elimiz ve örtülü başımızla çifte parmaklıkların ardından etrafımız silahlı gardiyanlar ve köpeklerle çevrili olarak çocuklarımızı görebiliyorduk. Her birimiz, herhangi bir mobilyanın bulunmadığı iki metre karelik bir alana sahiptik. Yürüyebilmemize izin verilmişse, kafesteki sıçanlar gibi ileri geri üç küçük adım atıyorduk. Bazen bir yıl boyunca ahşap bir bankın üzerinde oturuyorduk, sırtımız kapıya, yüzümüz duvara dönük olarak.

Gerçeklik ve Hayal Bir Birlik Oluştur.

Mutlak bir yalıtmaya tabi olduğumuz tutukluluğumuz sırasında, renkleri unuttuk, kuşlar belli belirsiz bir tasarıma dönüştü, güneş bir efsane oldu. Gündüz ve gece birdi. Çok parlak ışıklı bir lamba çılgın bir göz gibi. Her defasında korku ile sıçrayarak uyandığımız düşlerimizin içine dek sızarak bizi göz hapsinde tutuyordu. Az yemek, çok dayak vardı, umut ise hemen hiç yoktu.

Buraya gelen herkes, Dante'nin cehenneminde olduğu gibi, umutlarını dışarıda bırakmak zorundaydı. Ama buna rağmen içimizde, Pandora'nın kutusunda uykuya dalmış bir kelebek gelişti. Kısa, yazıya dökülmemiş, yalnızca hafızada saklanmış ve düşman bir evreni aşan ilk şiirler oluştu.

Gerçeğin ve hayalin birbirini bölmeyip, birbirine ait bir bütün, bir birlik olduğunu anlamam epey uzun sürdü.

Nihayet, niçin, önce onun düşlerini araştırmadan, bir insanın biyografisi yazılamaz? Eğer ulusal kahramanımız Jose Artigas'ın biyografisini, yaptığı savaşlar ve bildiriler ile sınırlarsak, kelimeler, onun at üzerindeki duruşunu betimleyen metalik bir heykel gibi soğuk bir şeyi meydana getirirdi. Oysa Artigas'ın özü, davranışlarının motoru onun düşleriydi ve bu herkes için geçerlidir.

Kavramlar dışta biçimlenmeden önce, bu insanların beyinlerinde, ya da en azından benimkinde, görüntüler sezgiseldir. Bundan dolayı sanatçı geleneksel sembolleri ve genel kavramları resimlere uyarlamak zorundadır.

Anavatan düşünüldüğünde, akla gelen bayraklar ve demir paralar değildir. İnsan yurdunu düşündüğünde, çocukluğuna uzanan patikayı, üzerinde ayaktopu oynadığı çayırı, balık tuttuğu dereyi anımsar.

Bir defasında bir gazeteci benim için özgürlüğün ne olduğunu sormuştu. O zaman, küçük kızımın ziyaretlerinin birinde ürkekçe kulağıma fısıldadığı şu sözleri anımsadım: "Baba, ne zaman birlikte parka gidip dondurma yiyebileceğiz?" O zamandan beri benim için özgürlük, elinden tuttuğum kızımla birlikte, ağaçların altında, güldüğümüz ve vanilyalı dondurma tadımladığımız bir gezintiydi. Bu görüntü içimde öylesine yoğunlaşmıştı ki, dişlerim dondurmaya değdiğinde sancır hale gelmişti.

Hiç farketmeden, ya da en azından bilinçli olarak algılamadan, içlerinde bir kişi ya da nesne ile olan temasın doğrudan dokunulamaz ve gerçek olmayan unsurlarla yüklendiği gündelik olayları yaşıyoruz. Bir anne oğlunu okula göndermeden önce hazırlarken bunu aynı zamanda onun içinde gördüğü erkekle ve kollarında tuttuğu bebekle yapar.

Sağlıklı İnsan Usu, Düşlerle Yaşanamayacağını Söyler

Tutuklandığımda beş yaşlarında olan küçük kızım, cezaevine çizdiği resimleri gönderiyordu. Bunlarda ağaçlar, topraktan bitmiş olarak yükselmekteydiler. Kızım ne görüyorsa onu çiziyordu. Bir kaç yıl sonra okulda ıslak bir pamuğa yatırılmış fasulye tanesinin nasıl canlanıp köklendiğini öğreniyordu. Bu andan itibaren resimleri de değişiyordu. Hala ağaçlar çizmekteydi ama artık kökleriyle. Yani sadece gördüğünü değil, tasarımladığını da çiziyordu.

Sağlıklı insan usu, düşlerle yaşanamayacağını söyler. Gündelik yaşamda ekmek ekmektir. Kabul. Ama ben öyle insanlar tanıdım ki, onların içinde ve onlarla birlikte, gündelik düşler olmaksızın var olamayacağımızı anladım. Eğer bu derin delik düşlerle doldurulmasaydı, hiçbir insan yüzü, güneş ya da birazcık yeşillik görmeden, bir deliğe gömülmüş olarak yalnızca köşelerdeki örümceklerin çalışmasıyla oyalanarak, on bir yıldan daha fazla cezaevinde sağ kalabilmek mümkün olamazdı. Ve bu deliğe, tanrı bilir ya nereden, bizim-

le oynamak için çocuklarımız ve bizi kucaklamak için dostlarımız gelirdi.

Gardiyanın gözetlemediği o ender anlarda, taştan hücremde plajda güneşin tadım çıkarmak için ne denli çok uzandım. Ve, kumda gezinenlerin sıçrattığı kumlarla beni nasıl rahatsız ettiklerine inanamazsınız.

Ama bazen şuurun, berrak usun sınırları kırılıveriyordu ve patolojik bataklıkların içinde batmaya başlıyorduk. Tüm bu yıllarda bağlantılı olduğum ve hiç göremediğim, yalnızca ara sıra "Gardiyan, bana su ver! Beni tuvalete götür, artık dayanamıyorum!" diye haykırdığını duyduğum bir yoldaş bu çılgınlık içinde günden güne, aydan aya, yıldan yıla çürüyordu.

Gece gündüz gardiyanların gözetiminde olduğundan bir psikoz geliştiriyordu. Kendi kendine konuştuğu için, konuştuklarının kaydedilmesi amacıyla hücreye gizli* bir kasetin yerleştirildiğine inanmaktaydı. Var olmayan bu cihaz uğuldamaya başlıyordu. Kumanda aletinin gözetleme odasında olduğuna ve askerlerin ona işkence etmek amacıyla uğuldamayla yıpranması için aleti sonuna dek çevirdiklerine kendini inandırmıştı.

Bu sanı onu uykusuz bırakmıştı ve öylesine kulaklarına batıyordu ki, çaresizce çığlıklar atıyordu. Öyle çok bağırıyordu ki, mezar sessizliğinin bozulmaması için ağzına bir tıkaç tıkılmıştı. Çünkü çığlık atmak yasaktı ve sertçe cezalandırılıyordu. Ve ben kendime şunu soruyordum: Var olmayan bu alet, gerçekte var mıydı yoksa yok muydu?

Bazı Şeyler, Onlara İnanıldığı İçin Vardırlar.
Ve Son Aşamada Herşey Gerçekliktir.

Sağ kalmamızı sağlayan araç, hayallerimizi yakalayabilmekten ibaretti. Onlar bize egemen olmadan, bizim onlara egemen olmamız. Yaratıcı araçlar bunda bana oldukça yardımcı oldu. Ama yazar olmayanlar da, hiç farkında olmadan, düşsel bünyeleri anlatımsal, dramaturjik ya da şiirsel yollardan savdıkları için bunu yapabildiler. Böylece zindanlardan kendine özgü bir yazın yükseldi.

Tutukluluğumda yazdığım *"Antonio'nun Ceketi"* adlı tiyatro oyu-

nunda, benim o zamanki yazgıma tekabül eden düşünce ve duyguları "yaşlı bir kız kurusu"na yükledim:

Bir evde dış dünyadan yalıtılmış olan ve ondan korkan iki yaşlı kız kardeş yaşamaktadır. Bu ikisinden biri birlikte çimlendirilmiş park yollarında dolaşırcasına mobilyaların arasında gezindikleri ya da bir sandala binercesine bir minder üzerinde yelken açtıkları genç bir aşığını eve almaktadır. Bu aşık Antonio'dur. İkinci kadın kıskançlığından dolayı kızkardeşiyle tartışmaya başlar. Ve bu tartışmadan, iki yaşlının, kendilerini korumak ve evlerinin saygı görmesi amacıyla bir adam icat ettikleri anlaşılar. Bunu dışarıya karşı da inanılır kılmak için girişteki dolaba bir erkek ceketi asmışlardır. Ama Antonio gerçekte yaşamamaktadır.

Gerçekten de yaşamıyor mu?

İki kızkardeşten biri, ceketin olduğu yerde, ona ait bir erkeğin de olacağını iddia etmektedir. Ve bu (hayali) erkek ile hayatı boyunca asla biriyle yaşamadığı bir aşkı yaşadığına inanmaktadır. Ama oyunun akışı içersinde, dükkanın mallarını teslim etmek üzere bir tezgahtar geldiğinde, evde iki kızkardeş değil, içinde yaşayabilmek amacıyla kendi dünyasını kurmuş yalnızca yaşlı bir kadının yaşadığı ortaya çıkar. Bu kadın katı ahlak kurallarıyla yetiştirildiği için düşlerinde bile bir aşıkla ilişki kuramaz. Bu nedenle aşığı ve ezilmiş kişiliğinin projeksiyon alanı olarak, böylece Antonio ile rüyasında bile cesaret edemeyeceği duygusal bir ilişki yaşaması için kızkardeşi yaratmıştır.

Gerçeğin iri kıyım bir ulak biçiminde ortaya dalmasıyla onu ayakta tutan düşler yıkılıverir. Hayalinde Antonio ve kızkardeşi kaçmışlardır. Tezgahtar gittiğinde ihtiyar yıkılmış ve yalnız olarak geride kalmıştır. Ama hayal gücü sayesinde kendini yeniden toparlamaya başlar. Çağırdığı hayali görüntüler yine ortaya çıkarlar. Antonio sahneye gelir ve sandala binmek üzere eteğini toplayan kızkardeşin elini tutar. Antonio da aynı şekilde mindere tırmanır ve ağır ağır kürek çekerken o da suya eliyle bir iz çekmektedir.

Demek ki yaşlı kadın yalnızca ekmekten, dükkanın ona sunduklarından yaşamaz. O hepsinden önce bir sardalya konservesi gibi gerçek olan düşlerinden yaşar.

Bir İnsana Köpekmiş Gibi Davranılsa da,
O İnsan Havlamak Zorunda Değildir

Ama başka olanaklar da vardı. Yasa dayanmak, dayanmak direnmek demekti.

Ve direnmek yalnızca bir türlü olabilir: Onurla. Bir insana köpekmiş gibi davranılsa da, o insan havlamak zorunda değildir. Bundan dolayı hapis zamanımdan kalan metinlerim insanların asıl değerlerini geri alıyorlardı.

Bir kaç defa başka Companerolar (Yoldaş) ile deneyim alışverişi yaptık, ortaya konulan ilk konu şu oluyordu: "İşkenceye nasıl dayanılır?"

Zenci bir dostum bana bunun anahtarını verdi: "Artık neredeyse dayanamaz hale geldiğinde, erkek kardeşim Lumumba'yı düşünüyordum" Başkaları benzer durumlarda babalarının ya da "Che"nin varlığını hissediyorlardı. Bir protestan rahibi "tanrı"dan söz ediyordu. Ve nihayet ben de, kızım ve Varşova getosunda ölen ailemi, ya da Polonya ormanlarındaki büyük bölümleri Auschwitz gaz odalarında ve krematoryumlarında kaybolmuş olan partizanları düşünüyordum. Her insanın içinde, davranışlarını ve tavırlarını yargılayan biri vardır. Bir hıristiyan için bu İsa'nın görünümündedir, bir gerilla için ise örnek bir devrimcinin görünümünde. Hatta bir çocuk bile herhangi bir davranışında ya da oyun oynarken bilmeden, bedensel olarak orada olmasa da onda ahlakın temel ilkesini uyaran anne yargısının doğrultusunda davranır: İyi ve kötünün ayırd edilmesi. Bir insan ne denli yalnız da olsa, yalnız değildir.

Ve insan en zor koşullar altında iken anahtarı her türlü ideolojiden uzak dayanışma duygusunda, sırtımıza yüklenmiş olan haçın yükünü kardeşimizin omuzlarına devirmemizi önleyen bütünlük ve dayanmada yatan insanlık onurunu kurtarır. Bu yasa hıristiyan için de, Marksist için de, Ateist ve Budist için de ortak paydadır; o insanlık onurunun yürek parçasıdır.

Bu, Paso de los Toros piyade kışlasının zindanında yazdığım bir oyunun konusudur. *"Fanila"* adlı oyun, içinde iki adamın başarılı bir tedavinin ardından "düzenli bir toplum"da, yaşayabilmelerini olanaklı kılmak için"yeniden eğitildiği", sımsıkı kapatılmış bir depo

odasında geçmektedir.

Güneş görmemektedirler ve dış dünya ile hiçbir bağlantıları yoktur. Yalnızca bir korucu günde bir kez yemliği yonca ve mısır sapıyla doldurmaktadır. Bu iki adam "özgürlük"lerini kazanmak ve açık merada otlayabilmek için sığıra dönüşmek zorundadır. Ve tam da bu, iki adamın içinde ve arasında gelişen tartışma noktasıdır.

Biri neredeyse inek olmuştur, güzel bir postu, bir kuyruğu, öbürünün (Jose) sağmak zorunda olduğu harikulade memeleri vardır. Onları bekleyen yeni toplum üretici insanlara gereksinim duymaktadır.

"İnek" halâ düşünmekte ve konuşmaktadır, bu da ondan halâ korkulması için bir nedendir. Ancak evcilleşmiş olarak böğürdüğü zaman, çayır cenneti üzerinde otlamaya hakkı olacaktır. Jose ise dayanmaktadır. Direnir, korucuya saldırır ve kendisini bekleyen sevgilisini görmek ister. Ötkesinin karşısında "inek" ona şöyle der: "Bunun nasıl olduğunu ben de biliyorum. Bu durumu kabullenmeden önce çelişkileri yaşamadığımı sanma. Yaşadım onları. Bundan dolayı bugün deneyimlerime dayanarak, her türlü direncin boşa olduğunu söyleyebilirim. Bir seçim yapmak bu denli zor mu? Haydi aptal olma! Ye haydi, boşalt yemliğini! Gel, kahvaltı edelim! Ye... Ye! Karnı dolu olanın gönlü de doludur. Haydi bak, bu sapçığı yerken sana eşlik edeyim. Çiğnemek için bir şeyin olması iyidir. Gel ve unut! Bırak düşünmeyi. Düşünmek günahtır. Sonra konuşursun, bağırırsın ve hazım edemezsin. Bak Jose, sen aynı oltanın ucundaki bir balık gibisin. Kancayı çekelemek sana ne kazandırır ki? Acı, yalnızca acı!"

Ama Jose direnmektedir ve madem oltanın ucundaki bir balıktır o halde oltaya yakalanmış olsa da teslim olmayan yırtıcı bir balık olmak istemektedir en azından.

"Çekelemeliyim" der Jose, "çekelemeyi bırakmamam lazım, o zaman mutlaka kopacaktır."

Ve Jose, bir parça şeker kamışını duygulu sesler çıkaran bir flüte dönüştürerek kurtulacaktır. "Bu yalnızca ipekten bir ipliktir, ama kopmaz. İnsan mücadele etmelidir. Onlara karşı savaşmalıdır. Neyle olursa olsun, ne olursa olsun. Savaşırsak, bizden korkacaklar-

dır."

İnancına İhanet Eden, Yok Edilmeyi Kabullenir.

Sonuçta bu daimi bir süreçtir. En küçük bir flüt sesiyle de olsa, direnen insan yok edilemeyecektir.

Bu nokta, zindanın yalıtılmışlığında yeni bir boyut kazanıyor. İnancına ihanet eden, yok edilmeyi kabullenir. "Yenilmiş olsan da, yenilgiyi kabul etme", der Jose Santos Chocano bir şiirinde.

Yaşadığımız koşullarda, her türlü umut her gün yasaktı.

Kurtuluş olanağı olmayan bir yok edilmeydi bu. Ama sürekli bir bunalım durumundan sağ çıkabilecek hiçbir organizma yoktur. Bu nedenle beyin bazen keskin bir zeka ile, bazen de kurgu ile, gerçekleri değiştiremiyorsa, en azından onların yorumunu tersine çevirmeye çalışır.

Bu durum aynı, Epifani yortusunda kralların ne getirdiğini görmek için ayakkabılarına bakan hayalperest ve iyimser çocuğun masalına benzemektedir. Gerçi çocuk biraz at gübresinden başka bir şey görmez, ama sevinç içinde anne babasına koşarak: "Baba, baba, krallar bana beyaz bir at getirdiler" diye haykırır.

Beynim yenilginin olmadığını ve tabii aynı şekilde bir zaferin de olmadığını bildiriyordu. Her ikisi bir uzlaşmadır. Bu, şu demek: Önce yengi ve yenilginin olmadığı sonuncuna varıyordum. Sonra ikinci olarak, bu yargıya götüren unsurlar, öncüller, olaylar geliyordu. İlginç olan, bunların gerçekten böyle ortaya çıkmasıydı. Ve ben bugün hiç kuşku duymadan (ya da çok az bir kuşkuyla), yenilginin olmadığına inanıyorum. Çünkü kendime o zamanlar ve hâlâ bugün de sorduğum şuydu: İsa bir mağlup muydu? Artigas, yenilmiş miydi?

Mücadele için bir hedef var mıdır? Belli bir anlamda, evet. Ama bu bir aşamadan başka bir şey değildir. İnsan asla hedefe ulaşamıyor. Sürekli yürümeye devam ediyor. Anahtar, hiç duraksamadan yürümekte yatıyor.

Özgürlük ve yengi ulaşılacak nihai hedefler değil, daha çok bu amaçlar için mücadele eden kişinin içinde yerleşik ve mevcut şeylerdir. Zira eğer belirli toplumsal özgürlükler kazanılmışsa, bu ilkin

onları sağlamlaştırmak için, sonra da genişletmek için devam etmeyi aşılar. Bu genişletmenin sınırları nelerdir? Bunlar sonsuzdur. Çünkü bir sosyal adaletle ilgili özgürlükler vardır. Birde felsefi hatta teolojik başka özgürlükler vardır. Ve her bir analizin sonunda kendimizi "özgür irade"nin karşısında buluyoruz.

Bilgilerim, bu benim için özel konsepsiyon içinde daha gerilere gitmeme izin vermiyor. Yenilginin olmaması sorunu beni o denli çok meşgul etmişti ki, içinde iki mağlubun yenilgileri üzerine konuştukları bir oyun yazmıştım: *İsa ve Antigas*.

Yapıtın başlığı "Ve Atlarımız Beyaz Olacak"tı. Bu cümle bir çocuğun ağzından oyunu noktalıyor.

Kurduğumuz düşler
Hangi maddedendi
Sevgilim?
Hangi maddedendi
Sevgilim
Havada süzülüp
Yeniden dönenler
Ve düşlendikleri için
Varolanlar.

Gün batımında
Öfkeli
Gazap kırmızısı
Bir akşam semasını
Ardından bıraktı o gün
İkimiz
Rıhtım duvarı üzerinde
Dolaşıyorduk o zaman:
Kolumu omuzuna atmıştım,
ve belime dolanmıştı
senin kolun.
Nedense
İlkbahardaki
O akşamın alacakaranlığını
anımsıyorum bugün:
Oltalı
sessiz balıkçılar,
sarp kayalar,
acelesi olmayan sandallar:
Ve tenini öpmek için
Oynarcasına havada gezinen
rüzgarın ince teni.

Neden bilmiyorum
ama o akşamın alacakaranlığını
anımsıyorum bugün
Ve yürüyüşümüzü aynı adımlarla bir daha asla
görmeyecek olan
rıhtım duvarını.
Ve deniz
yine aynısı olacak,
ve öfkeden kızarmış
aynı güneş gün batımında.

KOLLARINDA:

Gecenin,
Işık saçan palamarlarıyla
Mavi çiçeği
nerede?
Ya martılar havada dönerken
Alaca karanlıkta köpük köpük gülümseyen
O deniz?
Nerede
Işıklarını yayarak
Sabahı uyandıran
Ateş hüması
kollarında.
Bekleyen kollarında.
Hepsi senin kollarında.

GÜNEŞ

Çiğ damlasına yuva yapan
güneşi
Hiç görmedin mi?
Onu ışığıyla
ve sıcaklığıyla
sevindirir.
Yüreğimdeki
gülüşün de aym öyle işte

GÖKYÜZÜYDÜ

Portakal sarısı
menekşe rengi bir gökyüzüydü.
Anımsıyormusun?
Günbatımında limandaydı.
Dün penceremde ortaya çıkıverdi.
Ve onun dönüşüyle, renk oyunuyla
Seni yeniden gördüm.

KÖPEK YAŞAMI

Bu kongre çok şey anlatan "Kültür ve Direniş" başlığı altında bizi bir araya getirdi. Örgütleyicilerin önerisi üzerine benim için, 13 yıl hapis yatmış bir yazar olma yazgımı konu yapma görevi düşünüldü. Ben de konuşmamda, birinci ve ikinci dünyayı dışarıda bırakmadan Latin Amerika ve tüm Üçüncü Dünya için belirli bir anlamda ortak bir payda oluşturan somut ve özel bir durum içindeki kültür ve direnişin yalnızca tek bir açısı üzerinde düşündüm.

Zamanın akışı içersinde dünyadaki tüm cezavelerinde ortaya çıkmış ilgi çekici bir görüngü vardır. İçlerinde "normal" denilen tutukluların bulunduğu cezaevlerinden söz ediyorum. Uruguay'da biz onlara"sosyal tutuklular" diyoruz. Polis raporlarının örtmecesi içinde "yabancı mülk dostu" doğru deyişle yankesici, cep hırsızı, soyguncu olarak adlandırılan, toplumda marjinalleşmiş insanlar için olan cezaevleri. Belli bir biçimde ve bunun hiç bilincine varmaksızın, "Özel mülkiyet hırsızlıktır" diyen taslağı üzerine almış kişilerdir bunlar. Demek ki yabancı bir mülkü kendi mülkü yapmak hırsızı soymak anlamına geliyor; ya da Bertolt Brecht'in haydutunun dediği gibi:"Bir bankayı soymak, bir bankanın kurulması karşısında nedir ki?"

Tutukluların bu sınıfında ilginç olan, bunların, tutuklular için anlaşılır olan ama nöbetçileri için anlaşılır olmayan kendine özgü bir dili geliştirdikleri gerçeğidir. Rio de la Plata'da bu argo dile "Lunfardo" adı veriliyor. Ama örneğin 16. yüzyılda Cervantes hapiste geçen zamanı sırasında zindan dili üzerine benzer gözlemlerde bulunmuştu. O zamanki İspanya'da buna "germania" denmekteydi.

Böyle kollektif olarak bir dil geliştirilmesi bence kültürel bir seyirdir ve direnmenin de bir çeşididir. Gözetlenen tutuklular konuşma biçimlerinin nöbetçileri tarafından anlaşılmaması ihtiyacını duyuyor ve yalnızca kendilerinin anladıkları şifreli iletişime yarayan

bir dil geliştiriyorlar. İfadeleri çoğunlukla gündelik dile karışan zengin içerikli bir dildir bu, sonuçta Kraliyet Akademisi İspanyol dilinin kelime hazinesini zenginleştirmektedir. Bir örnek alalım: Bu çevrede saatin adı "bobo"dur. Türkçede "abullabut"tur ve saate "bobo" denmesinin nedeni, onun gece gündüz onu kurmaktan başka hiçbir şey yapmayan efendisi için çalıştığındandır.

Siyasi cezaevlerinde kültür ve direniş biçimleri, ya da daha doğrusu, direniş kültürü biçimleri başka varyantları geliştirmektedir. Orada gardiyan -ve gardiyanın hanesine normları dikte eden hükümet girer ve tabi işkence subayı- aynı derecede acımasızdır ya da ama daha da acımasızdır. Uruguay'ın siyasi cezaevlerinde mahkumların birbirleriyle selamlaşmaları yasaktı. "İyi günler" ya da "merhaba" demek sertçe cezalandırılıyordu. Selam vermc insanın özüne uygun bir şeydir. Merada rastlaşan inekler selamlaşmazlar. Demek ki politik baskı tutukluları yalıtarak ve susturarak hayvanlaştırmayı amaçlıyor. İnsandan korktukları gibi, ya da belki daha fazla, onun sözlerinden de korkuyorlar.

Ancak tutuklular -burada yine Cervantes'ten alıntı yapabiliriz- "haritada olmayanı keşfetme yeteneğine sahiptirler". Böylece el kol hareketlerinin yardımıyla anlaşmalı bir iletişim sistemi oluştu: El ile sıfır numara traş edilmiş kafayı okşamak ve parmakla tıp tıp kafaya vurmak, "merhaba" anlamına geliyordu. İşaret parmağı ve başparmak ile burunu silermiş gibi tutmak "iyiyim" demekti. Tırnakları, tırmalamak istercesine yanakta gezdirilirse o zaman bu "iyi değilim" anlamına gelirdi. Bir sağır dilsiz varlığına mahkum edilme ile birlikte sağır dilsiz dili de kullanım buluyordu.

Birbirimizi görmeden ve birbirimizle konuşamadan 13 yıl cezavinde kaldığımız yakın bir dostum ve yoldaşımla uzaktan yeniden görüşmemizi anımsıyorum. Bütün diğerleri gibi o da eziyet görmüştü ve ayrıca da kanser hastalığına yakalanmıştı. Beynindeki tümörü almak için kafasını delmişlerdi. Mengele'nin okulundan bir hekim ona şöyle demişti: "Sizden sabun yapmalıydık!" Alnında boydan boya koca bir yara izi vardı. Dostum, dokuz rehineden biriydi ve hapiste öldü. "El Nepo" dediğimiz Alfonso Wasem ile kaçamak görüşmemizi şu şiir anımsatmaktadır:

Birbirimizle konuşamadan
Uzaktan görüştük
Kullanıla kullanıla ağızda bir kelime olmuş
Şu "iyi" işareti yalnızca
"İyidir, kardeş, iyidir" diyordu.
Dudaklarında ölümle
"İyidir, kardeş, iyidir". Adios.

Uruguay en yüksek sayıda siyasi mahkuma sahip ülkedir. Her 54. yurttaş cezaevini ve işkenceyi yaşamıştır. Baskının amacı, bireyin sosyal özünü yıkmaktı. İnsan sosyal bir hayvandır. İçindeki "sosyal" yan imha edildiği için, geriye yalnızca hayvan kaldı. Bu politika tanımlandıktan sonra, baskı düşünülebilir her türlü aracı uygulamaya koydu: Tutukluları dış dünyadan tümüyle yalıttılar (cezaevlerine en küçük bir haber bile ulaşamıyordu); yakınlardan gelen az sayıda mektuba sansür koyuldu ya da bunlar zapt edildi. Tutuklunun gardiyanları ona işkence edenlerle aynılarıydı, hekimler ve hemşireler aynılarıydı, askeri yargıçlar aynılarıydı. Ve cezaevleri içinde tutuklular arasında, kattan kata, kısımdan kısıma, hücreden hücreye hiçbir bağlantı yoktu.

Günde yalnızca yarım saat görüşebilip bir kaç kelime konuşabilirlerdi.

Ama bu bile henüz yeterli değildi! O zamanlar Ulusal Kurtuluş Hareketi Tupamaroların dokuz yönetici önderi bu cezaevlerinden alınmış ve özel tutukluluk koşulları altında ezilmişlerdi. Bizi, içinde herhangi bir mobilyanın olmadığı bir çarpı iki metre ölçülerde bir barınağa kapattılar. Çoğu zaman bize su vermiyorladı ve biz kendi sidiğimizi içiyorduk. Verdikleri yemek yok denecek kadar azdı ve böylece tuvalet kağıtlarını çiğniyor, böceklerle besleniyorduk. On bir yıl, altı ay ve yedi gün ne birbirimizi gördük ne de güneşi. Okuyacak hiçbir şeyimiz yoktu ve yazmamız yasaktı. Bu tutukluluk koşullarının amacı Birleşmiş Milletler'de Uluslararası Af Örgütü tarafından açıkça teşhir edildi ve bu bizim alıp götürülmemizin sorumlusu olan binbaşının ünlü sözlerine dayanarak yapıldı: "Madem yakaladığımızda onları öldürmemize izin verilmedi o halde biz de on-

ları çıldırtırız" Dokuzumuzdan biri öldü, ikisi çıldırdı.

Böyle koşullar altında ortak bir anlaşma zemini bulmak çok zordu. İşaret dili kullanılamazdı, tutukluların evrensel kodu "lunfardo" da öyle. Ancak kendimize haritada bulunmayan yardımcı araçlar yarattık. On yılı aşkın bir süre diğer rehinelerden biri olan ve kendisinden bir duvarla ayrılmış olduğum yoldaş Fernandes Huidobro ile daha önce hiç bir anlaşma olmaksızın mors işaretlerini yeniden keşfettik.

Dünya yazınında bununla ilgili birkaç örnek vardır: Montekristo Kontu ve Tolstoyun "Diriliş" romanının Sibiryalı baş kişileri bu şekilde iletişim kurmuşlardır.

Tıklatma işaretleriyle planlar yapıyor, başımızdan geçenleri anlatıyor, düşüncelerimizi üzüntülü anları, şiirlerimizi aktarıyorduk. Uruguay cezaevlerinden geçen 400.000 insanın arasında, işaret olarak bir şiiri geride bırakmamış tek bir kişi bile yoktur. Şiirler ve şarkılar direnişin bir bölümüydü, bizi hayvanların seviyesine indirmeye çalışan bir baskı karşısında insan olarak özümüzün bir onayıydı. Yani direnmek, basitçe, insan onuruyla yaşamak demekti. Onların yengisi, bizi çılgınlığa, hayvanlaşmış bir varoluşa, ölüme itmekte yatıyordu: bizimki ise sağ kalmakta, ama her ne pahasına olursa olsun değil, dört ayak üstüne düşerek değil. Onurla sağ kalmak, dimdik.

Ama koşullar öyle bir biçim alıyordu ki, an geliyor bir köpek olmak ve köpek muamelesi görmek gibi mantıklı bir isteğe kapılıyordum. Bununla ilgili olarak askeri makamlara bir dilekçe veriyordum.

Brezilya sınırındaki bir süvari birliğindeydi. Hücremizin bulunduğu bölümün –biz ona aile kabri diyorduk– yakınında, alayın, köpeklerin eğitilip yönlendirildiği kafesi bulunuyordu. Her sabah hayvanların sevinçli havlamaları kulağıma geliyordu. Bu saatte onlar dolu dolu verilen yemeklerini alıyorlardı biz değil. Aynı türleri arasındaki hayvanlar, herbiri geniş mekanlı kafeslerinde birlikte yaşıyorlardı biz değil. Hiç engellenmeden uluyabilirlerdi, bizim için bir tek suskunluk yasası egemendi. Onlar hareket ediyorlardı, tarlalarda gezip tozuyorlardı, hareketlerinde özgürdüler, bize yalnızca sonsuz devinimsizlik kalıyordu. Şimdi nasıl onlar gibi muamele görme-

ye özlem duymayacaktık? Nasıl, en azından bir köpek gibi görülmeyi dilemeyecektik?

Dilekçem başarılı olmadı. Çok şey istemiştim ve ceza olarak günlerce ayakta dikilmek zorunda kaldım.

Ve bugün aklıma, dünyadaki tüm cezaevlerinde, bu yarım kürede ve güney yarımküresinde benzer koşullar altında yaşayan tutuklular geliyor. Onları ve durumlarını düşündüğümde, Ulusararası Kızılhaç, Af Örgütü ve Birlişmiş Milletlerin İnsan Hakları Komisyonu gibi örgütlerin yayınlayacakları bir bildiride,tutuklunun gardiyanı tarafından en azından bir köpek gibi görülmesini, tutuklunun haklarında en yüksek yasa olarak saptamaları gibi acımasız bir paradoksa varıyorum. Bu daha insancıl olurdu.

Her nerede olurlarsa olsun parmaklıklar ardındaki insanlar,erkek ve kızkardeşler temelinde, sevgi ve sosyal dayanışmada inançlarını bir silah yapmış bu insanlar için, bugün, insanı hayvandan ayıran tek ölçüt ve biricik gerçek sınır olan kültür ve yaşam için direnenler adına onlar için insan olarak özlerinin kırılamayacağını söylüyorum.

Gecenin
çılgın
gözü
beni
gözetliyor.
Hep
beni
gözetliyor.
O
gecedir.

Ve evren,
sidiğin
yeyip bitirdiği
küçük
bulanık
bir zemindi.

Yaşamımın kapısına
bir tabela astılar:
"Geçmek yasaktır"
Beklemek boşunadır.
Ve ben
tenine dokunuşu,
ellerini elimde
boşuna bekliyorum.
Sigara içiyorum ben de
ve dumanın
geçici biçimleri
geçici dünyaları biçimlendiriyor.
"Geçmek yasaktır".
Duman dağılıyor
ve onun hayal meyal dünyaları
dolu dolu hüzünleri dolduruyor
ruhumun
özlemle yanıp tutuşan boşluğunu.

Hayır
içeri girme.
ölümün
gölgesinde
kızım
çiçeğim
istemiyorum,
hayır,
sen
anılarımın
ışığı

bu
gölgeye
girmeni istemiyorum.

Herşey
yolunda,

anne,
daha mektubumda
sana demiştim:
"çorba
iyi
hücre
biraz
soğuk;
bana
gri şalı
gönder,

babamınkini değil.
daha iyisi benimkini."
Herşey
yolunda,
anne
herşey
yolunda
değiştireceğiz bunu
günün birinde

Gece
koyu karanlık
ve yüreğim
sarsılıyor.
Beni ayakta tutan
yalnızca
Bu umuttur;
muktedirim.

Bugün bedenim
daha iyice.
Bedenimin yerini değiştirdiler:
bir buçuk adım
daha fazla
atıyor şimdi
ve bir o kadar da
duvar
uzaklaştı.

DİKTA REJİMİ, DEMOKRASİ, İŞKENCE

Yaşamın belirli bir anından sonra, insan her türlü şaşırmadan kurtulur. Bu etkinliği düzenleyen Horacio Riquelme'nin konuşmamı "yumuşak ve şiirsel" olarak ilan etmesi gerçeği, beni yine de biraz güldürdü. Şiirsel olanı onaylıyorum, ama öbürünü katkımın yumuşaklığıyla ilgisi olan bir İspanyol şarkısıyla yanıtlamak istiyorum: "Karaağaçtan armut vermesini bekliyorsun-amma çılgınca bir fikir. Nasıl versin ki armudu eğer aslında bir Akasya ise?"

Kısa bir süre önce, bana Güney Amerika'ya, Brezilya, Arjantin ve Şili'ye gideceğini anlatan bir Alman gazeteci ile görüştüm. Kasımda, "kurumlaşma süreci"ne katılmak için Şilide olacaktı. Ve bana, Amerika'daki "kurumlaşma süreci"nin çok ilginç olduğunu ve Şili'deki seçimlerin "kurumlaşma"nın daha büyük oranda korunmasına katkısı olacağını söylemişti.

Bunun üzerine ona, bu zaman içersinde ani bir "kurumsuzlaşma" ile yüzyüze gelmesinin oldukça mümkün olduğunu ve bizlerin bazen propaganda ürünlerini tükettiğimizi –örneğin kimsenin güzel bulmadığı ama sonuçta hepimizin içtiği Coca Cola gibi– söyledim; ve "kurumlaşma" ile ilgili olarak bunun aynısı başına gelebilirdi. Daha doğru söylemek gerekirse, bunun aynısının olacağını düşünüyorum.

Ona, Latin Amerika'daki bizler için demokrasinin, dışarıdan bir yabancının sesini açtığı bir radyodan çıkan müzik gibi olduğunu söyledim: Sesi açtığında, daha fazla demokrasi vardır, biraz daha açtığında, biraz daha fazla... ama birdenbire radyomuzu kapatıveriyorlar.

İşkence ile de bunun aynısı oluyor. Bunda da bazı propaganda ürünlerini tüketiyoruz. Teorik düzlemde devlet terörü taslağını kabul etmiş olmama rağmen, bu kavram içerik olarak, bizim başka bir terörizmin varlığını tanıdığımız anlamına gelmektedir.

Şimdi bir kaç cümle ile Latin Amerika üzerine yaratılmış bazı efsaneleri deşifre etmek istiyorum. Bu Alman gazeteci son yıllardaki deneyimleri öyle bir değerlendiriyordu ki, ona göre biz demokrasiye giden yolun üzerinde bulunuyorduk ve belli bir biçimde inatla, işkenceyi diktatörlükle ve demokrasiyi insan haklarının korunmasıyla bağıntılıyordu.

Buna dair: Latin Amerika'daki diktatörlük sorunu henüz yirmi yıllık bir şey ya da yalnızca bu yüzyılın bir sorunu değildir; tarihi 500 yıl eskiye dayanır. İstila edilmesiyle birlikte engizisyon, riyakarlık (Quechua dilinde hiç olmamış bir sözcük), zorbalık geldi. 500 yıldan beri de Latin Amerika'yı "istikrarlı" kılmaya çalışmaktalar. Elbette ilerlemeler ve bazı iyileşmeler de oldu. Örneğin şöyle diyen Guiseppe Tomassi'nin üslubuyla: "Bazı şeyler değiştirilmelidir ki, herşey olduğu gibi kalsın."

Başımdan geçen tuhaf bir karşılaşmayı da sizlere aktarayım: Burada tahtanın üzerinde kısa süre öncesine dek, konumuz için amblem olarak alabileceğimiz bir şey çizilmişti. Tümseğe benzeyen bir istatistik çezimiydi, ya da bir şapka da olabilirdi. Anımsadınız mı? Bu bana –ve şimdi bu aramızda bulunan psikologların mutlaka ilgisini çekecektir– Saint Exupery'nin küçük prensini anımsattı. Bu öykünün baş kişisi olan çocuk, öyküde bugün tahtadaki şekile benzeyen bir şey çizer. Çizdiğini bir yetişkine göstererek sorar: "Bu seni korkutmuyor mu?" Ve yetişkinin yanıtı: "Bir şapkadan niye korkayım ki?" Ama çocuk olumsuzlar ve düşünür: "Hayır, bu bir şapka değil, bir fili yutmuş olan boa yılanı."

Bu boa yılanını Latin Amerika'da 500 yıldan beri tanıyoruz. Latin Amerika'yı yutmaya önce İspanyol boası çalışmış, sonra İngiliz boası, Kuzey Amerikan boası ve bugün uluslararası bankalar. Ve kendini yedirmek istemeyen bir fil ile, yabancı bir eti kendi etine dönüştürmek için ezen, işkence eden bir boa arasında mücadele hâlâ sürmektedir.

Dikta rejiminde işkence edilmesi ve demokraside insan haklarının korunması ile ilgili şematik tasarımla biraz dalga geçmek için gazeteciye şöyle demiştim: Orada düğmesi çevrilebilen bir aygıt da varmış ve birisi "birazcık işkence, biraz daha" dermiş, ve sonra bir-

denbire aynı Uruguay'da gördüğümüz şekliyle "kitlesel işkence". Latin Amerika'da demokrasi ile diktatörlük arasında ve işkence olması ile işkence olmaması arasında net olarak çizilebilecek sınırlar yoktur, ama bu bizim demokrasiyi yeğlemediğimiz anlamına da gelmez. Üç ya da bir tokat arasında seçim yapma durumundaki biri, bir taneyi seçer elbet.

Ve bu anlattığımın kurgu olmaması ve herşeyin belgelenmiş olması için, ünlü bir teröristin aklında kalan metninden alıntı yaparak kanıtlamak istiyorum. Bu terörist burada, bu ülkede doğmuş ve daha sonra ABD'de kariyer yapmıştı. İçinde bir kaç sayfasını da Şi-'ye adadığı iki ciltlik kalın bir yapıtta anılarını topladı. Ama gerilimi yükseltmemek için, önce: Bu teroristin adı Henry Kissinger'dir.

Şili ile ilgili deneyimlerini yansıttığı bu sayfalarda dramatik bir gelişme vardır. Gelişme, ABD Dışişleri bakanlığının, başında Allende'nin olduğu Unidad Popular'ın seçimleri kazanabileceğinden kaygı duymasıyla başlar. İlk önlem, tümüyle demokrasi çerçevesinde: Allende'nin baş muhalifine yüksek miktarda sermaye akıtılması ve Allende'ye karşı tonlarca dolar ile desteklenen bir kampanya başlatılması olur. Allende buna rağmen kazandı. State Departement'in ikinci hamlesi: Allende'nin iktidara gelememesi. Ama Allende geldi. Üçüncü önlem: Allende'yi ortadan kaldırmak. Ve hiç yüzü kızarmadan generallere Allende'yi öldürme önerileri sıralıyor. Sonuç biliniyor, büyük çözüm olarak Pinochet. Ve tüm bunları hiç cezalandırılmadan anlatabilmektedir.

Bir kaç ay önce tüm bunlarla ilgisi olan bir belge çıktı ortaya. Zira işkence okulu olan ve tamamen demokratik sistem çerçevesinde işleyen bir enternasyonal bulunmaktadır. Ve ben, günümüzün bir parçası olması ve geleceğimizi de belirleyeceği için bu belgeyi okumak istiyorum. Bu belge ünlü Santa Fe II. Reagen hükümetinin Latin Amerika politikası için bir taslak hazırlayan Kaliforniyalı danışmanlarınca kaleme alınmış Santa Fe I'i mutlaka anımsarsınız. Santa Fe II de aynı grubun eseri, bu kez Bush için hazırlanmış.

Bu delikanlılar kültürü ve ideolojiyi oldukça kafaya takarlar. Ve hatta -Horacio'nun, bu konuda tek olduğunu düşünmemesi için- Gramsci'den alıntı yaparlar: Tek başına ekonomik determinizmin

değil, kültürel etkenlerin de belirleyici olduğu.

Bu teröristler, askeri aygıtlara kurumsal bir istikrarlılığın önemini anlatmak için bir taşla iki kuş vurmaya çalışırlar. Sivil, yasal, demokratik bir hükümet istemektedirler. Ve aynı zamanda da, başa geçen bir hükümet dört ya da beş yıl sonra başka biriyle değiştiği için geçiş yapıları dedikleri bu hükümetlere yalnızca ikincil derecede bir ilgi duyduklarını ifade etmektedirler. Yani bu geçici personeldir. Fazla uğraşmak gerekmez. Bu nedenle diyorlar –sabit bürokrasiye,– kalıcı olan, yapılara önem verilmelidir: Profesörlere, öğretmenlere, görevlilere. Gazeteciler, yazarlar üzerinde etkili olunmalıdır. Ama kazanılma şansı az olanlar ayıklanmalıdır.

Onların görüşüne göre en önemlisi askeri aygıttır; ona temel bir biçimde etki edilmelidir. Ve bunun için ekonomik ve ideolojik yardımın arttırılmasını önerirler. Ve ayrıca politik tutuklular sorununun çözümü için askerlerce gözetlenen politik cezaevlerinin kurulması planlanır. Yani ordunun, silahlı kuvvetlerin cezaevleri. Ve böylece askerlerin gözetiminde, içersinde politik tutuklular için cezaevleri olan bir demokrasiye sahip olacağız planları bu işte.

Ve şimdi biraz da Uruguay'dan, ülkemdeki işkencenin özgül sorunundan söz edeceğiz.

Uruguay küçük bir ülke. 185.000km^2 büyüklüğünde, 2.8 milyon nüfusa ve 70.000 askere sahip Uruguay'ın 9 milyon adet büyükbaş hayvanı, kişi başına 3 sığırı vardır. Balıkçılık zengindir. Ancak Uruguay'da çocukların %31'i yetersiz beslenmekte –söz konusu veriler UNİCEF'indir,– yılda 1200 çocuk yetersiz beslenmeden ölmektedir. Diyebiliriz ki durum aynı tüm Latin Amerika'da olduğu gibidir: Bu rakamlar, kıtanın yıkıcı verileridir, açlıktan daha yıkıcı olan hiçbir şey yoktur. Latin Amerika'da her dakika bir çocuk yetersiz beslenmeden ölmektedir. Bu sanki Latin Amerika'da her yıl üç Hiroşima bombası sessizce patlıyormuş gibi bir şeydir. Uzun zamandır varolan bu gerçek, 500 yıldan bu yana toplumda şiddetli çelişkiler ve tepkiler doğurmaktadır. Önce İndigena'ların Caudillo'ları, Tupac Amaru, daha sonra bağımsızlık savaşçıları, Bolivar'dan Marti'ye, sonra Sandino'dan Che'ye ve Sendic'e dek devrimciler.

Uruguay'da tüm bunlar işçi mücadeleleri, öğrenci protestoları

ve MLN – Tupamaroları kurtuluş hareketinin silahlı eylemleri ile tanımlanan 60'lı yıllarda ifadesini buldu; ve tüm bunlar geleceği hazırlamak için işkence üzerine özel kursların bulunduğu bir demokrasi çerçevesinde. Böylece o zamanlar – normalde örneğin tarım teknisyenlerini öngören – ABD kalkınma yardımı çerçevesinde belli bir uzman Uruguay'a geliyordu. Bu kılıf altında işkence üniversitesinin meşhur bir üyesi polisin ana karargahına geliyordu. Ve orada kurslar vererek "koruma"yı ("profilaksi"), teori ve pratiği öğretiyordu. İçinde bulunduğumuz gibi bir salonda verilen ve ordu subayları ile polis komiserlerinin katıldığı pratik ders saatlerinde örneğin, hiçbir yakını olmayan iki dilenciyi ve sınırdan bir fahişeyi kullanıyorlardı. Ve bu denekler üzerinde, elektrik kablolarının hangi organlara bağlanacağını, nereye vurulması gerektiğini v.s , v.s açıklıyordu. Üçü de öldüler.

Usta bu duruma çok kızdı. Pis işleri görmek için demokratik bir yapı içersinde askeri üstü değil, devletler üstü faaliyet gösteren bir örgüt olan ölüm mangalarını kuran bu öğretmen üç kişinin ölümünden hoşnut olmuyor. Hoşnut olmamasının nedeni, Uruguay'da kitlesel işkenceyi belirleyecek olan işkence felsefesinin temelinde yatmaktadır. Ve bu arada bir psikoloğun bilgilerini formüle ediyor, zira her baskının kendi psikologları da vardır. Ve şunları diyor: "Ben bunu ciddi bir meslek olarak kavrıyorum: Eğer bir sorguda tutuklu öleceğinden emin olduğu en uç noktaya getirilirse, kapanır ve artık ondan en ufak bir bilgiyi dahi almak olanaksız hale gelir. Ona her zaman küçük bir kapı, eğer sorguda işbirliği yaparsa sağ kalacağına dair küçücük bir olasılık açık bırakılmalıdır."

Ve bu, yine de çocuklar da dahil işkencede ölenlerin, öldürülenlerin ve kayıpların çok sayıda olduğu Uruguay'daki işkencenin özünden bir parçaydı. 1972'de bizde silahlı kuvvetlerce, bir insana aylarca yıllarca uygulanan işkencelerle ve kitle tutuklamalarıyla dolu kitlesel bir baskı dalgası gerçekleştirilmişti. Ve biz bir diktatörlükte değildik. 1972 yılında Uruguay'da 20.000 politik tutuklu bulunuyordu. Dikta rejimi ise ancak 1973 ortasında resmen yürürlüğe girecekti.

Uruguay'ın her 54. yurttaşı cezaevinden ve işkenceden geçti. Ce-

zaevlerini, karakolları, normal cezaevlerini tutuklularla doldurdular ve nihayette ilk askeri cezaevini açarak ona "Libertad" -özgürlük- adını verdiler. Bunun üzerine Montevideo'nun duvarlarında şöyle bir graffiti bulundu: "Uruguay'da varolan tek özgürlük, cezaevidir."

İşkence tekniklerini anlatmayacağım, çünkü bunlar tamamen evrensel ve tanınmıştır. İşkencenin belgeleri ve bir enternasyonali vardır. Başka ülkelerden işkence görmüş pek çok kişiyle görüştüm, küçük değişiklikler dışında teknikler tümüyle aynı.

Ama benim için sembol haline gelen bir olayı nakletmek istiyorum. Bu "özgürlüğün cezaevi" şu anda burada bulunan şişman bir dostum tarafından hizmete sokulmuştu. Bu esnada, size anlatmak istediğim bir anekdot meydana geldi. İlk tutuklu grubu Punta Carretas'da düzenli bir cezaevinden "Libertad"a sevk edilmişti. Askeri cezaevine gelirler ve ilk tutukluya cezaevi yönetiminin önünde ilk üniformayı merasimle giydirmek isterler çok sembolik bir durum. İngiliz malı gri bir üniformadır ve 001 numarısını taşımaktadır. İlk üniformanın giydirilişi tam bir merasim töreniydi. Yalnızca orkestra eksikti. Ama ilk adayı kötü seçmişlerdi: Ona en büyük üniformayı giydirmişlerdi ama yine de küçük gelmiş ve yırtılmıştı. Bu aday Companero Benigno Torres idi. Ona hiçbir üniforma uymaz. (Bay Torres yaklaşık 1.85 m uzunluğunda ve 150 kg ağırlıktadır. Almanca Ç.N.)

Benigno Torres: Devrimci bir harekete katılmanın bedenin genişliğine, ağırlığa ya da uzunluğa bağlı olmadığı konusunda bana inanabilirsiniz. Ve Mauricio'nun anlattığı bu olay esnasında benim 30 kg daha hafif olmama rağmen, kilom yine de oldukça fazla sayılabilirdi. Benim başardığım, kendini en iyi tarafından göstermek istediği bir durumda düşmanın silahını elinden almam gibi basit ve kolay bir işti: Bundan başka hiçbir şey değildi ve itiraf edeyim ki, hiç hoş da değildi.

Mauricio Rosencof: Şimdi biraz kendi kişisel tarihimden söz etmek istiyorum. MLN Tupamarolarm biz dokuz yöneticisinin özel bir muameleye tabii tutulmak için cezamızı çekmekte olduğumuz yerden kaçırıldığımız 1973 eylülü sonlarında bir gündeydi. Bizi mutlak biçimde yalıtılmış bir tutukluluğa tabi kıldılar, 1 x 2 metre bü-

yüklüğünde bir hapis hücresine kapattılar. Bu bağın koparılışı, akışı içersinde ne bir yüz ne de güneş gördüğümüz 11 buçuk yıl sürdü. Bu zaman içersinde bize en küçük bir bilgi, okunacak hiçbir şey verilmedi, yazmamız yasaktı. Suyu çok ender olarak verdiklerinden sidiğimizi içiyorduk. Neredeyse hiç yemek vermiyorlardı, ya da verdiklerinde, sadece yarısını. Böcekler yedik ve tuvalet kağıtları çiğnedik.

Bunu hangi amaçla yaptıklarını, bizim kaçırılışımız ve tüm operasyon için sorumlu olan binbaşı, basma resmi olarak açıkladı ve bu 1976'da Birleşmiş Milletlerin insan hakları komisyonunda Uluslararası Af Örgütünce yayınlandı ve dava edildi. "Madem onları yakaladığımızda öldürmemize izin verilmedi, o halde bizde onları çıldırtırız." Dokuzumuzdan biri zindanda öldü. İkisi çıldırdı. Ve ben bunu yaşayanlar için Cervantes gibi, "Anlatılabilecek deniz kazaları o denli kötü değildi" diyebilirim.

Tüm bu zaman sırasında organizmamızın değişmemiş tek bir etkinliği ve birbirine karışmamış tek bir duyum organı dahi yoktu. Ve tüm bunlar işkence tekniğinin bir parçasıydı.

Örneğin günde yalnızca bir defa tuvalete gitmemize izin veriyorlardı. Sidiğini tutmak zorunda kalmak, kişide organlarının yer değiştirdiği hissini uyandırıyordu. Ben mesanemin beynimin yerini aldığını sanıyordum.

Ve şimdi de duyumsama sorununa değinmek istiyorum. Beslenme yalnızca yiyecek ile değil, tad alma ile de ilgilidir. Örneğin iki yıl boyunca haşlanmış sakatattan başka hiçbir şey yemedik. Saçma görünse de, ricalarımızdan biri dışarıdan biraz tuz gönderilmesine izin verilmesi yolundaydı.

Görebildiğimiz azami mesafenin hücremizin iki metresi olması dolayısıyla görme yeteneğimizle ilgili duyu da tahrip olmuştu. Daha sonra yine optik bir mekana geçtiğimizde, boşlukta kendimizi yitirdik.

Bunlara ayrıca bütün tutukluları bazen aylarca başına bir kukuleta geçirilmiş halde tutmaları ekleniyor. Kukuletasının alındığı gün bir Companero bu olayı kısa bir şiirde anlattı:

Bugün kukuletamı aldılar,

Şimdi,
tam da şimdi,
içimden ağlamanın geldiği bir anda.

Bu bağlamda Kopenhag'den psikologların, onun yoluyla mahkumların ve tüm halkın özellikle acı çektiği ve işkence edildiği işitme organı üzerine bugünkü açıklamalarına değineceğim.

Tanrı insanı yaratırken –onu bir perşembe günü çamurdan yaptı– onu, bir çanakçının çanaklarına şekil vermesi yerine tokatlarla biçimlendirdi. Unutulan pek çok şeye, insanlara kulakları için bir tıkaç yapmayışı da dahildi.

Marcel Proust'un "Geçmiş Zaman Peşinde" adlı kitabında çok zeki bir gözlem vardır. Baş kişi olan adam soğuktan donmuş bir halde eve gelir. Kendine bir fincan ıhlamur hazırlar ve içine bir parça çörek bandırır. Bu çöreğin tadı ona, uzakta kalmış bir tadı anımsatır ve sinir hücrelerini harekete geçirir. Uyuyan anıları canlandırır ve anlatanın sonunda, tüm bu romanın çöreğin tadından oluştuğunu söyler.

Proust aynı temayı başka bir pasajda yine ele alır bu defa işitme duyusuyla ilgili olarak. Bir akşam yemeği sırasında küçük bir kaşık masadan aşağı düşür ve çıkardığı gürültü, baş kişiye, belirli bir olayla bağı olan başka bir kaşığın düşüşünü anımsatır ve bunu anlatır.

Kopenhag'lı kadın psikolog tecavüz edilmiş Companeralardan (kadın yoldaşlar) söz ettiğinde ben de bunları anımsadım. Tecavüzlerle ilgili verdiği oran %7 dolaylarındaydı. Ben bu oranın fiili kategorilerde kullanıldığı, ama gerçeğe uygun olarak kabul edilemeyeceğini söylerim. İstatistiklerle ilgili olarak dikkat edilmelidir. Kullanıldığı tümcelere göre sözcüklerin farklı anlamlarına daha da fazla dikkat edilmelidir. Örneğin, cezaevlerini ziyaret ettiklerinde Kızıl Haç, politik tutukluların tıbbi bakım görüp görmediklerini soruyordu. Yani, normalliğin ölçütlerini anormalliğe uyguluyorlardı. Buna dair bir fikir edinebilmeleri için: Bu, Ausschwitz'de bir tutuklunun, kendini kötü hissettiği için hekim istemesi ve Josef Mengele'nin gelmesi gibi bir şeydir.

Tecavüz kavramıyla da aynısı olmaktadır. Gündelik tasarımda bir tecavüz bir kızı kaçırarak çalılığa sürükleyen ve üç ya da dört

kez tecavüz eden bir grup ahlaksızı çağrıştırır. Oysa işkence sisteminde tecavüz, tamamen başka bir şeydir. Bunu kendim söylemiyorum. Burada şimdi İsveç'e iltica etmiş ve içinde işkence sahnelerini anlattığı bir kitap yazmış olan bir polis subayının ağzından aktarıyorum: Bildiri dağıtmakta olan bir kaç kız yakalamışlardı ve birdenbire cezaevinden, bütün "normal" çığlıkların sınırlarını aşan korkunç çığlıklar duyar. Böylece çığlıkların geldiği yöne gider ve orada bir genç kıza tecavüz edildiğini görür. Genç kıza anal yoldan ve vajinadan devriyelerde kullanılan birer polis jopu sokulmuştu.

Bu gündelik ve istatistiksel kavramları kullanırken, tecavüzün ne olduğu, işkencenin ne olduğu konusunda bir tasarıma sahip olmak gerekir.

Bu nedenle, Uruguay Companeralarının yüzde yedisine tecavüz edildiğinin doğru olmadığını iddia ediyorum. Aksine tüm Companeraların tecavüze uğradığını ve dünyanın tüm siyasi hapishanelerinde, tecavüze uğramamış tek bir kadın bile olmadığını iddia ediyorum.

Çünkü bir gardiyan zindanda olan bir kadın tuttukluya gerçekten fiziksel olarak tecavüz ettikleri Companeralarm başına gelenleri, bu gece ya da yarın gece sıranın kendisine geleceğini, başkalarına yaptıklarını ve ona yapacaklarını ayrıntılarıyla anlatıyorsa, bu Companeraya tecavüz ediyordur diyorum. Çünkü bu Companera, yaklaşan ayak seslerini, açılan bir parmaklığı, çekilen bir sürgüyü her duyuşunda yakınlaşan tecavüzü hissedecektir.

Daha gerilere gitmek istemiyorum. Horacio'nun bildirdiği kültürel ve şiirsel bölümün hakkını vermek için, sizlere, Uruguay'daki tüm politik tutukluların arkalarında ya şiir, ya öykü ya da roman biçiminde kanıtlar bıraktığım söylemek istiyorum. Bununla belirli bir şekilde, yeryüzündeki ünlü bir kişinin cümlesini değiştirmişlerdi:

"Silâhları duyduğumda, kültürü çekerim."

Bu nedenle bir şiirle noktalamak istiyorum. Ve bu, nerde olurlarsa olsanlar, tüm Companeralara adanmış bir şiirdir:

Sana yazdığım mısrayı
acaba bitirecek miyim
hiç
bilmiyorum.
Bir akşam,
hiçbir noktanın bitirmediği
sözcük
boşlukta kalacak
ve onun harfleri
yalnızca soğuk mürekkep olacak
Ama sen
sevgimi anlayacaksın
söylememiş olduğum
mısrada daha.

YAĞMUR

On yıl boyunca
Çinko damımı döven yağmur
pencerede çiseliyor.
su tomurcukları, yağmur,yağmur,
nihayet yağmur
ve bir pencere.

GEZİNTİ

Güneşte günlük yürüyüşümü yapıyor
ve ona gülümsüyorum.
Gölgede ve soğukta geçen
bunca yıl için
özür dilemek istercesine
okşuyor beni.

SABUN TASI

Sabun tası ve kapkacak, bir dolap
Giden birisinden kalanlar.
Nereye? Kim? Bir yoldaş.

İNSAN İZLERİ VAR

İnsan izleri var,
başka katlara giden hayaletler.
belki de dışarıya.
belki de
son yürüyüşün
vasiyetleri.

GERÇEK YAŞANAMAZ OLDUĞU İÇİN DÜŞLER GERÇEKTİ.

Mauricio, bir yazar ve tiyatro oyunu yazarı olarak MLN/T'ye (Ulusal Kurtuluş Hareketi/Tupamarolar) girmen nasıl oldu?

Siyasi olarak çalışmaya çok erken başladım. Ben bir işçi muhitinden geliyorum ve annemle babam komünist sendika yöneticileriydiler. Böylece erkenden sosyal sorunlarla ilgili bir duyarlılık gelişti bende. Okulda öğrenci temsilcisiydim; 13-14 yaşlarımda sendikal ve politik çalışmalara başladım. Okulda ayrıca, komünist gençlikten bir grup ile birlikte gazeteciliğe de başladım; daha sonra bir kaç gazeteci ile birlikte günlük gazete *"El Popular"*ı kurduk.

Gazetecilik ile birlikte yazınsal çalışmalara da ilgi duymaya başladım. İlk öykülerim, beni yaşamım boyunca etkileyen bir olaya dayanmaktadır. 1956 yılında "El Popular"ın sendika sayfası sorumlusu olmuştum. Politik etkinliği olan biri ve gazeteci olarak, tam o sırada büyük bir grevi ve Montevideo'ya bir yürüyüşü örgütleyen pirinç işçilerinin yanma ülkenin içlerine gittim. Orada çok yoksul bir köyde köylülerle yaşadım ve hem gazetecilik yaptım hem de örgütte çalıştım. Bu çalışma sırasında Sosyalist Partinin haftalık gazetesinden bir muhabirle karşılaştım; bu muhabir aynı zamanda SP'nin yöneticisiydi. Bu andan itibaren yaşamın tüm değişkenliklerini birlikte yaşadığım bu muhabir, Raul Sendic idi.

Bu zaman içersinde, Uruguay'da, kültür yaratıcılarının MLN/T içinde örgütlenmiş olmaları "normal" miydi?

Latin Amerika'da aslında her ülkede, politik ve kültürel etkinlikleri birbirinden ayırmak zordur. Katı gerçekler karşısında politik olarak angaje olmamış bir aydını ya da sanatçıyı zor bulursun.

MLN/T şehir gerillaları politikasında kültüre özel bir yer ayırmış

mıydı?

Hayır. Bir gerilla hareketinin yapılanmasında bu olamaz. Bolivya'da Che'ye ya da Fidel'e, "Granma"dan sağ kalan 12 kişinin arasında kültürle ilgili bir görevlinin olup olmadığını sorarsan, bu olanaksızdı. Ancak kültür alanında, MLN/T ile birlikte çalışan insanlar daima vardı. Ama bir "Frente Cultural" (Kültür Cephesi) yönelimi bizim 1985'te serbest bırakılmamızdan sonra oluşmuş yeni bir gelişmedir. Öte yandan 1971'den beri, çok büyük olan ve kendine "26 Mart Bağımsız Hareketi" diyen yasal bir kitle örgütü kurmuştuk. Bunun içinde büyük ve önemli bir kültür cephesi vardı ve en önemli önderlerimiz buradan çıkmışlardır. Bunların bir çoğu tutuklandı, ülkeden çıkmak zorunda kaldı. Bir yığın oyuncuya, ozan ve ressama örgütümüzde her zaman rastlanabilirdi. Bir harekata, bir eyleme hep yoğun biçimde katılmışlardır.

Bugün tiyatro grupları arasında tiyatronun görevinin net bir tanımı var mı?

Önce, her türlü sanatsal etkinlikte şöyle bir durum söz konusudur: Bir araya gelen insanlar ilk çizgide, kendilerini adadıkları sanatın içersinde iyi bir ürün vermenin görevini ve sorumluluğunu taşırlar. Tiyatrocular ilk çizgide politik nedenlerden değil, tiyatro dolayısıyla bir araya gelmişlerdir. Eğer iyi bir politik düşünce için kötü bir oyun çıkarılırsa, bu düşünceye zarar verir.

Uruguay'da kendi tiyatro dilini bulma yolunda bir çaba da var mı, yoksa asıl olarak Avrupa'nın tiyatrosu mu kopya ediliyor?

Hem bu hem de öbürü mevcut.Ben, ulusal yazarlar olmadan ulusal tiyatronun da olamayacağına inanıyorum. Bununla demek istediğim, Şhakespeare'i sahneleyebilecek mükemmel oyuncular olabilir mutlaka. Ama bu hiçbir zaman, bağımsız, ulusal bir tiyatro dilinin geliştirilmesine götürmeyecektir. Tiyatro gruplarının çoğu –ya da aslında hepsi,– her yıl Uruguaylı bir yazarın en azından bir oyununu sergileme eğilimi gösteriyor. Ve bu metinlerde, en son yaşamak zorunda kaldığımız diktatörlük çağını ele alıyoruz.

Sen yalnızca tiyatro oyunları değil, romanlar, öyküler, şiirler de

yazdın, aslında kimin için yazıyorsun, yada başka bir deyişle, Uruguay'da kitaplarını kim okuyor?

Yazılarımı, onları okumak ya da görmek isteyenler için yazıyyorum ve bunu yaparken de hep bunların hesapladığımdan fazla olmasını umuyorum. Şu anda en fazla dikkat çeken yapıtım *"El regreso del Gran Tuleque"*, (Büyük Telequen'in Geri Çekilişi) Murga (Sokak şarkıcıları) gibi bir halk sanatım tiyatronun teknikleriyle kaynaştırmayı amaçlayan bir deneme. İçinde tiyatro, şarkı, dans, şiir, sevinç ve ağıtın bir araya aktığı bir yapıt. Ve bugünkü Uruguay üzerine yazılmış büyük bir destan. Bu oyun aylardır salonları dolduruyor.

Diğer yayınlarıma gelince: *"Vincha brava"* (Cesur/vahşi mükemmel) adlı yapıtım ödül kazanmıştı. *"Memorias del Calabozo"* (Zindan Anıları) adlı başka bir kitabım normal baskı sayılarının çok üstüne çıktı. Bunu Fernandez Huidobro ile birlikte yazdım ekimde üçüncü ve son cildi çıktı.

Ayrıca çocuklar için, sonradan oyun planlarını oldukça meşgul eden parçalar yazıyorum, örneğin *"El gran bonete"* (Büyük Şapka).

1972'de cezaevine girdin. Bu durum fikirlerin ve yazma olanakların için ne anlama geldi?

Yazmaya başladığımdan ve politik açıdan etkin olduğumdan beri bu iki etkinlik bende hep yer değiştirdi; gerekliliğe ve politik duruma göre ya biri ya da öbürü öncelik kazandı.

1972'de tutuklandığımda tüm enerji ve etkinliklerimi MLN/T üzerinde yoğunlaştırmıştım. Tutuklanmamdan sonra beni dokuz ay boyunca sorguladılar ve işkence yaptılar ve öyle kötüydü ki sonradan bir kaç ay hastanede yatmak zorunda kaldım. Üç ya da dört ay sonra askerlerce kaçırıldık ve Tupamaro liderleri olarak adeta devletin rehineleri olduk.

Biz dokuz kumandandan biri öldü, ikisi intihar girişiminde bulundu ve ikisi özel tutukluluk koşulları altında delirdi: Birbirimizle iletişim kurmamız tamamen olanaksızdı, güneş yoktu, gece gündüz yanan bir ampül vardı. Uyumamıza izin vermiyorladı, her saatte bizi uyandırıyorlardı. Herkes bedensel olarak zarar görmüştü ve dış

dünya ile tüm bağlarımız kesilmişti; ne bir kitap ne bir bilgi alabiliyorduk elbette yazmamız yasaktı. Örneğin Allende'nin ölümünden ancak üç yıl sonra haberdar olabildik. Bu koşullar altında tamı tamına 11 yıl, 6 ay ve 7 gün yaşadık.

Herhangi bir zamanda, tıklatma işaretleriyle hücre komşum Fernandez Huidobro ile anlaşmaya başladım. 31/12/ tarihli bir günde tıklatma işaretlerinin yardımıyla bir kod geliştirmeyi başardık. *"Felicidades"* (Tebrikler Mutluluklar) sözcüğüyle birbirimizin yüzünü hiç görmeden bize tüm bu yıllarda duvarların arasından iletişim kurmamızı sağlayan bir anahtar bulmuştuk. Şimdi bu konuşmalardan birlikte yazdığımız *"Memorias del Calabozo"*yu yayınladık.

Yazma yasağım da bazen çok orjinal bir biçimde delebiliyorduk. İşimizi bitirmek, bizi aşağılamak, bize acı çektirmek üzere başımıza konmuş askeri gardiyanların da kendi ihtiyaçları vardı. Aslında bizimle ne konuşabilir ne de yüzlerini gösterebilirlerdi. Ama benim bir yazar olduğumu öğrendiklerinde, benden sevgililerine mektuplar yazmamı rica etmek için hücreme geldiler. Ve zaman buldukları an, yani amirlerinin olmadığı zaman, hep geldiler. Böylece yıllarca yuvalar kurdum, kadınları cezbettim... Sayısız şiirler yazdım; ve bu şiirlerin yüksek bir takas değeri vardı. Böylece bir şiirin iki sigara ederi olabiliyordu; bir mektup bir pişmiş yumurtayla ödeniyordu. Ama beni en çok memnun eden, tükenmez kalemin ya da bir kurşun kalem dökümtüsünün bende kalabilmesi oluyordu. Bu "alet" ile sonradan, düşündüğüm öyküleri -elbette bu bir oyalanmaydı, aslında gerçek olmadığı halde beynimi somut bir şeyle meşgul etmekti- bir sigara kağıdı üzerine minicik harflerle yazabiliyordum. Kağıt dolduğunda, onu bir parça naylon ile sarıyor ve tişörtümün kıvrımına sokuyordum. Çamaşırlarım ayda bir kez yıkanmak üzere ailem tarafından alınıyordu ve böylece "Tişört edebiyatı" dışarıya çıkıyordu.

Humor, Bir Tutuklunun Sağ Kalmasını Sağlayan Anahtar Etkendir

Bu koşullar altında psikolojik olarak sağ kalabilmeyi ve bize inanılmaz gelen humorunu korumayı nasıl başardın?

Bir tutuklu için humor, anahtar konudur. Bir bireyin yıkılışının ilk belirtisi, bireyin humorunu yitirmeye başlamasıdır. Çünkü eğer bir kimse için humorun bir anlamı kalmamışsa, onu mengene gibi saran bir korkuyu duymaya, tesellisiz ve yıkıcı olmaya başlar. Bize çok yardımı olan şeylerden biri, en kötü ve en dramatik durumlardan bir humor teli çekebilmemizdi. Hapiste bizi her dövdüklerinde ya da yemeksiz bırakışlarında, duvarların arasından tıklatma işaretli diyaloğumuzla bir fıkra, bir kelime oyunu, bir espri ya da başımızdan geçen bir anekdot ile durumu kolaylaştırırdık. Bu, psikolojik dengemizi korumada bize çok yardımcı oldu.

Bir Zindan Hücresi de Yazı İçin Gerekli Esini Hazır Bulundurur.

Peki nereden güç aldın?

Bu soruyu bana soruyorsun. Bence bu, insanlığa sorman gereken bir soru. Her insanın içinde çok derinde yatan ve bazı durumlarda tüketilemez olan diri kaynaklar vardır. Sınır durumu içersine getirilmiş insan yaşama, sarmaşığın duvara yapışması gibi dişiyle tırnağıyla sarılır. Sağ kalmak için gerekli tüm kaynakları kendiliğinden harekete geçirir ve kurtulur; bu kaynaklardan biri de humordur.

Benim durumuma benzer bir duruma sokulduğunda aynısı sana da olacaktır: Anılarla, hafızayla, iç yaşamla ruhsal dengeni korumaya çalışırsın. İçinde olduğun küçücük mekanda –bizimki sadece $2m^2$ idi,– bir örümcek gördüğünde, onu sevişme dansı yaparken gördüğünde, yumurta bırakırken gördüğünde tatmin olacaksın; gündelik yaşamda algılamadığın ya da dikkatini çekmeyen şeylere ilgi duymaya ve onlarca çekilmeye başlarsın.

Yazmak için, dışarıdan gelen ve hayal gücünü canlandıran esinler gerekir. Zindan da güneş ışığı bile yoktu; o halde orada fikirlerini nasıl geliştirdin?

Sorunun iki yanı var. İlki, zindanın yazmak için gerekli esinleri içermediği varsayımıdır. Bu yanlış, çünkü insan böylesine varlığını tehdit eden bir durum içinde yaşıyorsa, o zaman yaşanmış şeyler-

den, orada oluşan duygulardan ilham alır.

İkinci yan hatıradır. Radyo dinleyemeyen, gazete, kitap okuyamayan, televizyon seyredemeyen, gökyüzünü, yıldızları göremeyen başkalarıyla konuşamayan biri, geçmişindeki anılara tutunur, olası yaşantılar icat eder. Yaşammı tasarlarsın, dostlarını ve yaşam öykünü düşünürsün. Yani çok zengin bir iç yaşama sahipsindir. Yaşamak için sürekli bir mücadele vardır. Bazen, orada artık doğal sayılmayan gündelik gereklilikleri yerine getirme kaygısından dolayı, zindandaki zaman bize yetmemekteydi.

Örneğin bizim hücreye işememize izin vermedikleri ve günde yalnızca bir defa tuvalete götürdükleri için -bazen bunu dahi yapmıyorlardı- saatlar boyu tek derdimiz nasıl işeyebileceğimizdi. Organlarımız yer değiştirmiş gibi hissediyorduk, sanki mesane beynin yerini almıştı.

Hapishanede yarattığım bütün eserlerimin bu durumla doğrudan veya dolaylı bir ilgisi var. İçinde bulunduğumuz durum, dokunulup hissedilebilir gerçek, gerçek değildi. Gerçek, düş ve hayallerdi. Tutulabilir gerçek yaşanamaz olduğu için -2x1 metre büyüklüğünde bir kafeste, tabutta yaşanamazdı- düşler gerçekti. Bu konuda yazdım. Yazarken çok dikkat ediyordum ve kağıtların yanlış ellere geçmesi durumunu göz önüne alarak çoğu zaman semboller ve mecazlar kullanıyordum.

Serbest bırakılmadan sonra ne oldu? Dış dünyanın gerçekliğine yeniden nasıl yaklaştın?

Dışarı çıkışımız, bir sel baskını gibiydi. Cezaevinden birlikte çıktık ve önce bir manastıra sığındık. Güvenlik nedenlerinden dolayı birlikte kalmaya karar verdik ve hemen hareketi yeniden örgütlemeye giriştik. Ailelerimizle buluşmamız, dostlarımızla, çocuklarla, anne, babamızla ve Companerolar ile görüşmemiz derinlemesine bir sarsılmaydı. Elbette bu çok, çok derin duygusal bir meseleydi.

Hapiste geçen zamandan kalma -kısmen bugün de mevcut olan- bazı özelliklerimiz, çektiğimiz güçlükler var. Örneğin kendimi en huzurlu hissettiğim yerler, hücreye benzeyen yerlerdir. Bu büyüklükle ilgili bir şey değil, o kadar uzun bir süre eşyasız yaşa-

mayla ilgili bir şey. Çalışmak için kendimize düzenlediğimiz çevre, yalnızca en gerekli nesneleri içerdiğinde huzurlu olabiliyoruz ancak. Benim çalıştığım yerde yalnızca bir masa, küllük, daktilo, termos, terlik, sigara ve kağıt var; başka hiçbir şey yok. Başka bir mesele de refleksler. Bir kapıya gelindiğinde, normalde hemen kolundan tutma refleksi gösterilir. Hapisten sonraki ilk zamanlar her kapının önünde önce bir süre duruyordum, çünkü onüç yıl hiçbir kapıyı bizzat açmamıştım. Yani düşünmek zorundaydım, bu hareket akışım tümüyle yeniden düşünmeliydim. Bunlar kalıcı olan ama hiçbir tehlikeleri olmayan yan görüngülerdir. Diğer bir şey de, hapisten çıktıktan sonra önceleri hepimizde varolan büyük saldırganlıktı.

Elbette öbür yüz gibi bir şey de var: Bizler normal insanlarda olmayan zevklere, doyumlara sahibiz. Mesela dostlarım ve Companeraları güldüren bir cümle var: "Soluk almak için ne güzel bir öğleden sonra!" ve bazen "gezmeye gider miyiz?" yerine "soluk almaya gider miyiz?" diyoruz. Yıllarca temiz hava almadığımız için soluk almaktan büyük zevk duyuyoruz. Bir pencere ya da havalandırmanın olmayışı, bazılarında tamiri olanaksız bozukluklara yol açtı. Bu yüzden temiz havayı böylesine içime çekiyorum. Başka bir mesele tümüyle insana özgü bir olay. İşlediğim her defasında, uzunca bir süre bu işlemle bağlı olan baskıyı hissediyorum.

Kin, Politik Mücadelenin İtici Gücü Olmamalıdır.

Az önce saldırganlıktan söz ettin ve dün bana dışarı çıktıktan sonra, tüm dünyanın, size işkence edenlere ve yargıçlarınıza karşı muazzam bir kin duymanızı beklediğini anlattın. Buna karşılık senin intikamın, serbeste bırakıldıktan sonraki ilk yılda altı tiyatro oyunu, bir kaç öykü ve şiir yayınlamak olmuş. Kine ne oldu? İşkencecilerin, gardiyanların ve yargıçların ile ilgili olarak neler hissediyorsun?

Bunların ikisi de farklı şeylerdir: İlkin, daha önce başka bir bağlamda değindiğim saldırganlık sorunu ve ikincisi kinin rolü. Devrimci olmak isteyen hiç bir insan hiçbir politik aktivist, davranışlarında kinden oluşmuş motivasyonlara sahip olamaz. Bizim için politik çalışma ve mücadele, sevgiden bir bölümdür. Ve mücadeleci gücümüzün kaynağı budur: İnsanı, çocukları, ülkemizi sevmek, insan varh-

ğını sevmek.

Kin asla, bize bireysel olarak birşey yapmış birisine karşı yönetilmemelidir. Kinin yönü, bugün Uruguay'da yılda 1.200 çocuğun yetersiz beslenmeden ölmesine, Uruguay'daki çocukların %31'inin yetersiz beslenme sorunu olmasına izin veren bir sisteme karşı olmalıdır. Temsil ettiği, ona işkence yaptıran baskıcı bir aygıtın, adaletsiz bir sistemin, bir oligarşinin, bir sosyal yapının aracı olmuş kişiye kin gütmek; motivasyon olarak bu yetmez. Yani bu anlamda kinci değiliz. Saldırganlık başka bir sayfadadır, başka bir konudur. Burada iki yıl önceki durumu düşündüm. O zamanlar, yaşamış olduklarımızın bizi sonsuza dek biçimlendirdiğini farketmiştik. Nasıl doğru davranacaktık, aşağılanmamızla, gardiyanlara karşı öfkemizle nasıl başa çıkacaktık. Gürültülü taşkınlıklara ve bunu kurumlaştırmaya başladık; koparılmış kapılara vurup kırdık, küfür edip bağırdık ve *Guardia*'ya (Muhafız) karşı kalıcı bir refleks oluştu bizde.

Bugün artık suçlamalar yok, aşağılamalar ya da saldırganlıklar yok, ama belirli bir biçimde içimiz, olası bir saldırıya karşı hep 'alarma' programlanmış olarak kaldı. Bu nedenle örneğin bir lokantada yemek yerken, içeri gireni görebilmek için daima kapıyı gören bir yere otururum. Bu, uyanıklılık, dikkatlilik durumunun bir parçasını oluşturmaktadır. Ve benimle konuşurken sesini yükselten ya da bana herhangi bir şekilde bir cezaevi ya da işkence ortamını anımsatacak bir ses tonuyla konuşan biri, beni alarm durumuna geçirir, sözcük seçimimin ve ses tonumun saldırganlaşmasına yol açar ve hatta hareketlerimin bile saldırganlaşmasına neden olabilir. Şimdi bunlarm hepsi abartılmış herhangi bir şey değil, insanın içsel olarak hissettiği bir şeydir. Sana saldırgan bir şekilde hitap ettikleri an, beden gerilimle tepki gösteriyor. Yeteri kadar aşağılanmış, saldırılmışsındır, aşırı doymuşsundur; ve bir aşağılama ya da saldırı niteliği taşımayan küçücük bir şey dahi, içimde bir alarm durumunu tahrik ediyor, beni saldırganlaştırıyor.

Sanatsal Yaratı, Tüm Tutukluların Bilinçsiz Bir Terapisiydi.

Cezaevinde oluşmuş olan yazın; onu, hapisteki durumla öznel bir

başa çıkma olarak mı görüyorsun ya da bu yazın daha çok: bir travmanın, Uruguay'ın tarihsel bir döneminin işlenmesi mi?

Uruguay, politik tutuklulara en fazla sahip olan ülkeydi. Tüm bir kuşak cezaevlerinden etkilendi. Bir şiir ya da bir öykü yazmamış tek bir tutuklu bile yoktu. Sanırım bu, içinde yaşadıkları sefaleti ve korkuyu, hangi konuyu işlediklerine bakmaksızın herhangi bir şekilde yüceltmiş tüm mahkumların bilinçsiz bir terapisiydi. Ama buna ek olarak, yaşamın olumlanmasıydı da, yani olayları tanıtlayan olağanüstü belgeler olmaları anlamının yanısıra yaşama dair bir türküydü.

Bu koşullar altında sanatsal bir şeyler yaratabilmek, yazabilmek "Ben yaşıyorum" demenin bir türüdür, dış dünya ile iletişimin bir türüdür. Ben bunun için, tüm şiirlerimde rastlanılabilen bir ifade kullandım: "el mas alla del muro" (duvarların ötesine). Yani, bizim evrenimiz bir metre genişlik ve iki metre uzunlukla belirlenmişti. "duvarların ötesine", bize ait olmayan bir dünyaydı ve biz onunla bağlantı kurmak istiyorduk. Bir şiir, bir öykü, bir tiyatro oyunu yazmak, insanlarla olan bağın bir onayıydı.

Bugün, bir yazar, bir tiyatro yazarı ve bir MLN/T aktivisti olarak rolünü nasıl görüyorsun; ağırlık noktan nerede yatıyor?

Bunu dün olduğu gibi ve her zaman da olacağı gibi tanımlıyorum: Ülkemizde gerçek sosyal adalet olabilmesi için politik etkinliği sürdürmek, ona olabilecek her türlü olası yada gerekli biçimde katkıda bulunmaya devam etmek görevimizdir. Yaratıcı çalışmayla ilgili olarak bu, işlediğimiz şeylerin her defasında daha fazla ilgi görmesi, içlerinde daha büyük bir güç ve düzey taşımaları ve toplumsal gerçekliğe karşı sorumlu olmaları için çalışmak demektir.

Şu sıralar MLN/T ağırlığı kitle hareketinin örgütlenmesine verdi. Bu kültürde şimdi kitle seferberliği anlamına da geliyormu?

Tabii serbest bırakılmamızdan beri, halka mücadelesinde eşlik etmek için, onun deneyimleriyle ve gücüyle kurumları yeniden kazanmak ve hareket alanı yaratabilmek için etkinliğimizin yasal olması gerektiği tezini savunuyoruz. İlk amaç varolan kurumsal sistem

içersinde mümkün olan en büyük ekonomik ve politik iyileştirmelere ulaşmaktır. Uruguay'm bugünkü durumu, borçlanma ve ekonomik kriz ile şekillenmiştir. Bugün bir Uruguay'lı işçi "Sosyalizmi nasıl getiririz?", diye değil, "ay sonunu nasıl getiririz?" diye soruyor. Bu nedenle güncel gereklilikleri önce Brecht ile yanıt vermek isterim: "Önce yemek gelir, daha sonra moral."

MLN/T, hareket alanını sınırlamadan tümüyle yasal davranmaktadır. Biz aleni çalışıyoruz, bir yayınevimiz, ülkemizde en yüksek tiraja ulaşan bir gazetemiz ve bir radyomuz var. Bunlarla işçi hareketine, "Toprak Reformu Hareketi"ne ve tüm diğer sosyal hareketlere eşlik ediyoruz. "Toprak Reformu Hareketi"ne böyle önem verilmesinin nedeni, Uruguay'da en büyük sorunumuzun toprağın belirli ellerde toplanmış olmasıdır; ekilebilir arazinin üçte biri 300 aileye aittir. Uruguay 2,8 milyon nüfusa sahiptir, bunların yarısı Montevideo'da yaşıyor. Büyük arazilerde kimse yaşamamaktadır: Nitekim yalmzca iki tarım işçisinin ilgilendiği 20.000-30.000 hektarlık devasa araziler vardır.

Ama İncil'in de dediği gibi: "İnsan sadece ekmekle yaşamaz," bundan dolayı politik örgütlenme içersinde kültür bizim için böylesine önemlidir. Mücadele cephelerinin tam ortasında, anlamını, içinde bir araya gelmiş kişilerin perspektiflerinde kazanan Frente de Cultura var. İyi bir öykü, etki eder, hedefleri gösterir, suçlar; iyi bir oyun aynı halk şarkıları yada Murgalar gibi aydınlatır. Demek ki kültür cephesi çok önemlidir. Yayınevimizde otobiyografiler ve öyküler, Raul Sendic'in kitaplarını, Fernandez Huidobro'nun yazdığı Tupamarolarınm tarihi, benim yapıtlarımı ve Latin Amerika'dan yükselen mücadele ile ilgili başka yapıtları yayınlamaya başladık. Yayınevi giderek önceden politik çalışma için perspektifler göremediğimiz bir alan üzerinde bir mekan kazanıyor.

Dost aydınlarla birlikte bir "kültür platformu" üzerinde çalışmaya başladık, ancak böyle bir şey tepeden indirilemeyeceği, kültürel çalışmaya katılan insanlarca bizzat hazırlanması gerektiği için henüz zamana ihtiyacı var. Şu sıralar bir çok kişi, organik olarak büyüyecek ve ayrı ayrı kişiler ile farklı grupların geniş bir ittifakı içinde biçim kazanacak bu proje üzerinde çalışıyor.

Latin Amerika Batılı Kültürün Bir Şubesi Değildir.

Kültür yaratıcıları sürekli, çalışmalarını burada Avrupa'da nasıl tanıtabileceklerini soruyor. Şimdi sen uzun süre İsveç'te çalıştın ve bir kaç oyununu sergileyebildin.

Sizin yaratılarınızı Avrupa'da tanıtmanızın asıl anlamı ne olacak?

Elbette özel bir anlamı var bunun. Geleneksel olarak sanatsal ifade biçimlerini göstermiş olanlar, Latin Amerika'daki Avrupalılardı, çünkü ekonomik kaynaklara sahiptiler. Latin Amerika'da hiçbir grup Avrupa'ya seyahat etmeyi göze alamaz. Oysa Latin Amerika'nın sunacak ve gösterecek çok şeyi var. Altmışlı yıllarda Latin Amerika'dan çıkan yazınsal ve anlatı türünden çalışma kabul görmeye başladı. Cortazar, Marquez, Carpentier artık dünya yazınına aitler. Latin Amerika'nın tiyatro alanında da gösterecek ve sunacak çok şeyi olduğunu düşünüyorum, çünkü çok yüksek bir düzeyi var. Latin Amerika bu ana dek nasıl Avrupa tiyatro dünyasının kültürel katkısıyla beslenmişse, diyoruz biz, bugün bunun tersi de olabilir. Eğer sanatımızı, yeteneklerimizi, yaratılarımızı Avrupa'da gösterebilseydik, kendimizi nihayet "dünya tiyatrosu"na kabul edilmiş hissederdik. Bugün uzun zamandır kendimizi Batılı kültürün bir şubesi olarak görmüyoruz, aksine kendimize ait bir kültür yarattık. Deneyimlerim bana, Avrupa'nın bizim işlediğimiz konuları ve bu konuları ele alış biçimimizi de sanırım, kabul etmeye hazır olduğunu gösterdi.

Röportaj:İngrid Schneider

Ralf Classen

"TÜM DÜNYANIN TİYATROCULARI BİRLEŞİN!"

16.yüzyılda bir defasında, ceplerinde yaşama sevinci ve açlıkla hurda arabaları üzerinde köyleri gezen gezici bir tiyatro grubu engizisyon tarafından yargılanmıştı. "Namuslu" bir kilise papazı onları ihbar etmiş ve dinsizlik ve tanrı tanımazlıkla suçlamıştı çünkü dinsizleri yargılayan bir mahkeme sahnesinin gösteriminde, bakire Meryem'i oynayan oyuncu Nazaret'li İsa'yı temsil eden oyuncuyla nikahsız olarak birlikte yaşamaktaydı. Bir başka oyunlarında, engizisyon başyargıcınca davet edilmiş bir köylünün içine düştüğü güçlükleri anlatıyorlardı. Oyun, korkudan titreyerek Torquemado'nun önüne çıkan bir köylüyü anlatmaktadır. Hayalinde çoktan uzatma çarkının ve kızgın demirlerin azap dolu işkencesini çektiğini görmekte iken, yargıcın elmalarına uzandığını ("Sulu ve iştah açıcı görünüyorlar"diyordu) ve bunlardan bir sepet istediğini farkcdiyordu. Gelecekteki eziyetlerden kaçınmak için köylü ona sepetin yanında tüm ağacı da verir. "Köpek öldüğü zaman ancak, kuduz da geçer", der bir deyiş bizde.

16. yüzyıl İspanya'smın gezici tiyatrocuları tanrı tanımazlardı. Bugünkü Latin Amerika'nın komedyenleri ise kışkırtıcılar. Kolombiyalı uyuşturucu imparatorluğunun kutsal engizisyonunun katil çetelerince izlenen ve tehdit edilen Patricia ve onun tiyatro grubu "La Calendaria" (Takvim) bu durumdadır; aynı şekilde bir dinsiz ve tanrı tanımaz olan Juan Radrigan da, o hangi kutsal bakire ile kırıştırıyor, tanrıbilir. Juan Radrigan ölümle tehdit edilen Şili'li tiyatrocuların listesinde başı çekmektedir.

Uruguay'da bazı tiyatro gruplarının tüm üyeleri sürgüne gitmeye zorlandılar ve birçok tiyatrocu dikta rejiminin cezaevi hücrelerini, kutsal engisizyonun sandıklarını içerden görme fırsatını buldu.

Latin Amerika'lı tiyatrocular, ne günah işlediler ki, böyle bir muameleyi hakkettiler?

İlkin, "üçüncü" ve "az gelişmiş" dünyaya ait oldukları bilincinden, Latin Amerikalılar kimliğinden vazgeçmediler; içinde sanki her yıl üç Hiroşima bombası pathyormuşçasma her dakika bir çocuğun yetersiz beslenmeden öldüğü bir kıta halkının koşullarını üstlenme günahım işlediler.

Ve yoksullar evi Amerika'nın, yoksul Amerika'mn dramatik durumunu çıkış noktası alan tüm dramatik yazın bununla şekillenmiştir.

Amerika'nın dramını araştırmak 60'lı yıllarda muazzam bir parlama gösteren roman yazım için tanımlayıcı bir nitelikteydi: Cortazar'dan *"Kitap Manuel"*, Arguedas'dan *"Todas las sangres"*, *Tüm Kanlar* Garcia Marquez'in *Macondo*'su, Galeano'nun *Montevideo*'su Carpentier'den *"Katedraldeki Patlama"*, Vargas Llosa'dan *"Katedraldeki Söyleşi"* bu sonuncusu daha sonra hırsa özgü olan simya yasalarının etkisiyle ile altından boka dönüşmüşse de tüm bunlar zamanlarının gerçeğinin karşısına dikilmiş insanların ortak paydasına sahiptirler. Açlık, sefalet ve kaybolanların cesetleri üstüne kurulmuş kutsal tarikata karşı affedilmez bir günah işlemişlerdir.

Latin Amerika'da açlıktan daha kışkırtıcı olan birşey yoktur. Bu açlık üzerine konuşmak, yazmak da aynı şekilde bir kışkırtıcılıktır.

Ama, aristokrasinin iktidarını huzursuz eden tiyatro sanatçıları tamda bunu yapmaktadırlar. Huzursuz ediyorlar, çünkü –bu aristokrasinin dileklerine uygun biçimde– toplumun dengeli beslenen ve daha da iyi giyinen hanımlarının eğlenmesi için ucuz komediler ve yüzeysel eğlendirmeler yerine caniyane bir toplum yapısının yaralarını deşiyorlar.

Yine de, bizim görüşümüze göre tiyatronun ilk önce tiyatro olduğunu vurgulamalıyız. Eğer yazarak ya da göstererek, sahneyi bir gezegene ya da savaş alanına dönüştüren, oyuncuyu bakire Meryem yada Micaela Bastidas (Tupac Amaru'nun eşi) yapan bu mistik olaya, bu sihire yöneldiysek, sanatın kurallarına, dilin sözleşmelerine uyarız. Eğer iyi bir fikir kötü bir oyuna dönüştürülmüşse, o

zaman bu fikre yapılmış bir suikasttir.

Bu nedenle bir tiyatro yazarı için ilk emir, yazmak ve de iyi yazmaktır.

Yani dikkatimizi Latin Amerika tiyatrosuna yönelttiğimizde, hem ülke içi tüketim hem de ihracat için uygun olan iyi Latin Amerika tiyatrosundan, kalite ürünleri imal eden ve sunan sahne emekçilerinden söz etmiş oluruz.

Küstahlık yada titizlik etmek istemeden Amerika'da değerli olan şeyin, dünyanın tüm diğer yerlerinde de değerli olduğuna olan inancımızı ifade edelim. Yani az gelişmiş kıtamızda araçların azlığını yetenekleriyle ve çalışmalarıyla telafi eden ve herhangi bir Avrupalı sahnenin büyük ustalarıyla karşılaştırılmaktan çekinme gereği duymayabilen tiyatro yazarlarının, oyuncuların ve yönetmenlerin de olduğu. Demek ki eski kıtadaki varlığımız yalnızca davetçilerin dayanışan bir jesti değildir, aksine bununla aynı zamanda kendi kültürümüzün düzeyini tanıtmaktayız.

Albrecht Dürer'in V Karl Sarayında Hernan Cortez'in Montezuma'dan şantajla aldığı fidyeyi seyredişi, beş yüz yıl önce bu ülkede olmuştur. Ve Conquistalara (istilacı) karşılık Albrecht Dürer Aztek sanatının orjinalliğinden, sömürgeciliğin yüzyıllar boyu Amerika toprağından emdiği asil metallerden daha derin etkilenmişti. Ama yurdumuz olan kıta yalmzca hammadde üretmiyor, içlerinde halkın sancısının ifade edildiği türkü ve şiiri de üretiyor.

Ve bugün izlenen Şili'liler ve Kolombiya'lılar gibi savaş deneyimini yaşamış özgür Nikaragua'lılar da buraya geldiklerinde tam da bu sözünü ettiğimiz hazineleri getiriyorlar.

Ancak bir şey daha var. Maksim Gorki bir defasında şöyle demişti: "Köyünü boyadığında, tüm evreni boyamış olacaksın." Bundan dolayı, Amerika tiyatro sanatçılarının dünyamıza öykündüklerinde, herhangi bir biçimde tüm insanların yaşam gerçeklerine de bir biçim verdiklerine inanıyorum. Eğer Bertolt Brecht'in "Arturo Ui"si Amerika için geçerliyse, tersine neden örneğin tutukluları ve izlenenleri anlatan bir Latin Amerika metni Avrupa için geçerli olmasın?

Böylece alışverişin hem sanat ve kültür alanında hem de toplum

alanında karşılıklı olabileceği bir duruma yaklaşabiliriz. Bu aynı zamanda ve öncelikle dayanışma için de geçerli olmalıdır. Hem de şu andan itibaren. İnka Yupanqui 1812 yılında Cadiz'deki Cortes'in (Temsilciler Meclisi) önünde şöyle demişti "Başka bir milleti ezen ülkenin halkı da özgür değildir".

Üçüncü Dünyadan alacaklı olanların sıralarında Alman bankaları da yer almaktadır. Ama dış borçlanmanın boyunduruğundaki halkların sırtlarından çekilen para, alacaklı ülkelerin halklarına hizmet etmiyor. Bununla ne yaşam koşulları iyileştirildi, ne de kültür yardımları yükseltildi. Bunun yerine kasalar aristokrasinin devasa banka stoklarını bir defa daha büyüttü. Bu aristokrasi Latin Amerika'lı hemcinslerini ve bankaların uysal yardımcılarını himaye etmektedir. Ve Pinochet'ninkiler de hiç farklı değildir.

Yani biz, yeryüzündeki ezilenlerin bir birlik oluşturdukları görüşündeyiz. Ama yalnızca proletarya değil, sanatçılar da. O halde sözümüzü şu cümle ile bitirebiliriz: "Tüm dünyanın tiyatrocuları, birleşin!"

Gülmeyi biliyordum.
Gülmek:
damağı okşayan
şarabın
teni
gibiydi.
Gülmeyi biliyordum,
açık denizde
kaybolan kağıttan
gemicik.

Eğer bu
benim son şiirim
olsaydı,
akıl almaz ve hüzünlü,
aşınmış, ama bütün,
yalnızca
bir kelime
yazardım:
Companero.

BİTİŞ NOKTASI

Sana yazdığım mısrayı
acaba bitirecek miyim,
hiç bilmiyorum
Bir akşam
hiçbir noktanın bitirmediği
sözcük
boşlukta kalacak
ve onun harfleri
yalnızca soğuk mürekkep olacak.
Ama sen
sevgimi anlayacaksın
söylememiş olduğum
mısrada daha.

BÖYLE ÇOKLAR BÖYLE AZLARA HİÇ BÖYLE ÇOK BORÇLANMAMIŞLARDI

Eğer Latin Amerika için (neden aslında "Latin"Amerika da, "Bantu" yada "Quechua" Amerika değil?) tüm ulusların (Amerika bir ulustur), hatta aristokrat ailelerin (Amerika'da onlardan var) dahi sahip olduğu gibi bir arma tasarlayacak olsaydık ve bu armaya adap ve usul olduğu üzere bir de slogan tasarlayacak olsaydık (Latince?); ne yazardık?

Bu farazi arma için bir öneri yapmaya cüret ediyorum. Bunu yaparken de bugünkü uzay yolculuğu çağında borçların –başka nasıl olacaktı ki– aynı şekilde astronomik rakamlara ulaştığım göz önünde tutarak, yazında Nobel ödülü kazanmış ünlü bir devlet adamının düşünmeye değer cümlesiyle münasebet kuruyorum. Güney Amerika'nın 420 milyon yaşayanı olan bizlerin, bir kaç düzine soğukkanlı bankere borçlu olduğu (zoolojik olarak bakıldığında bunlar çatal dilliler türü ile akrabadır) 420 milyar dolara, 1 dolarlık banknotlar halinde sahip olduğumuzu ve bunları yan yana dizdiğimizi düşünün. Bunlarla dünya ile ay arasındaki uzaklığı 180 kez ölçebilirdik. Ve eğer güneş ışığının bize ulaşmak için sekiz dakikaya ihtiyacı olduğunu düşünürsek, Latin Amerika'nın borcu 2 dakika 50 saniye ışık olurdu, insafsız ellere, koca bir kıtayı bir dizi yüzsüz kısaltmalara borçlandıran borçlara ve teminatlara imza atmaları için gereken yaklaşık zaman. Bu nedenle Latin Amerika arması için şu sloganı öneriyorum: "Böyle çoklar böyle azlara hiç böyle çok borçlanmamışlardı."

Kıtamız kimliği için o denli çok mücadele veriyoruz ki, henüz ona ne ad vereceğimizi dahi bilemiyoruz. Katolik Kraliçe İzabella tarafından finanse edilen karavelalar geldiğinden beri bir vaftiz törenini bir diğeri izledi. Yastığının altında Marco Polo'nun *"II. Mili-*

one"si *(Geziler Kitabı)* ile birlikte Kolumbus, iki seyahat sırasında Orinoko sahillerinde yeryüzü cennetini keşfettiğinde ve bugüne dek geçerliliğini koruyan bir ticari alışveriş yaptığında (altına karşılık aynacık), Büyük Han'ı arıyordu. Ve bu arada yerlileri köleleştirerek, budadı; hâlâ bugün de süren yöntemler. O zamanlar biz "Doğu Hindistan" ya da basitçe "Hindistan"dık. Zamanın, yılların, yüzyılların akışı içinde adlandırma, vaftizcilerin amaç ve çıkarlarına uygun bir şekilde değişti. Verilen isimler "İberoAmerica del sur", (Güneyin İber Amerikası), "Sud-America", (Güney Amerika), Simon Bolivar "America Meridional",(Güney Amerika) Jose Marti "Nuestra America" (Bizim Amerikamız) diyor; Zencilerde "Bantu America" ve Kızılderililer "Quechua America" diyebilirlerdi. Hatta Kolumbus'a göre "Kolumbia" bile öneriliyor da, Amerigo Vespucci'ye göre Amerika önerilmiyor. Sonuçta Amerika'nın yüzde 50'si için kabul edebileceğimiz "Latin Amerika"da durduk.

Biz Mario Benedettiye göre "Continento Mestizo"yu tercih ediyoruz. Nedenlerimize bakın: İçlerinde Moğolların ve Polinezlilerin olduğu kızılderililere sahiptik. İstila ile birlikte gururlu asalet ünvanlarına sahip Portekizliler, Fransızlar ve İspanyollar geldi. Ama onlarla birlikte en eski ırk karışımını oluşturan Keltler, Araplar, Yahudiler, Gotlar ve Galliler de geldi. Afrikalılar, köle gemilerinin sintinelerine bağlı olarak tüm Avrupa bayraklarının altında geldiler. Ve ırkların bu ilk karşılaşmasında ve kökenlerin kızılderili mi, İspanyol mu, Zenci mi, melez mi Mulat ya da Zambo mu olmasına göre ve karışımın içindekilerin oranlarına göre, iğrenç ve çirkin bir sosyoloji yeni etnik gruplara en garip ve en alçaltıcı adları verdi: Mosiscolar, Albinolar, Torna, Atralar, Lobolar, Cambujolar, Albarazadolar, Barcinolar, Coyolar, Chamizolar, Ahi Te Estalar, Quinteron, Requinteron, Gentes Blancalar. Chololar, Chinolar... Sömürgeciliğin sonucu olan bu büyük etnik kültürel karmaşıklığımızı oldukça açıklamaktadır. 19. ve 20. yüzyılda büyük sayıda Hintli, Çinli ve Japon geldi. Geçen yüzyılın ortalarından bu yana Arjantin, Uruguay, Brezilya'nın güneyi, Şili'nin güneyi ve daha küçük yığınlar halinde diğer eski sömürgeler İspanyol, Portekiz, İtalyan, İngiliz, Avrupa Yahudileri, Alman, Fransız kotalarını karşılıyorlar.

1850 ve 1930 arasındaki bu göçe 12 milyon kişinin katıldığı tahmin ediliyor. Burada kayda değer bir olay Rio de Plata'ya olan İtalyan göçü, daha az bilinen ise bu İtalyanların ve başka Avrupalıların, kahve plantasyonlarında zencilerin yerini aldıkları Güney Brezilya'daki dramı. Dünyanın başka hiçbir bölümünde, 1492'den beri Latin Amerika ve Karibik'te olduğu gibi böylesine dev boyutlarda bir ırk karışması yaşanmamıştır.

Yani Bolivar, Angostura Kongresi'nde ilk kez formüle ettiği tasarısından bu yana büyük bir ulus olmaya çalışan bir melez kıtaya, polietnik bir kıtaya sahibiz. Onları birleştiren ne? Bizi birleştiren ne? Bizim kimliğimiz, beş yüz yıl önceki ilk sömürgecilerin karaya çıkışından bu yana sömürgeciliğe, yeni-sömürgeciliğe karşı, denizcilerin ve Kontraların emperyalizmine ve borçlanmaya karşı savaşan ve savaşmış olanların çabalarından oluşmaktadır. Şimdi, beşyüz yıl içinde fantastik zenginlikler ve sonsuz sefaleti doğuran ve zenginlikleri değişik imparatorlukları ve onların nöbetçilerini beslerken kendisi yalnızca sefalete mahkum olmuş ve olan bir kıtanın bu mücadelesinden söz edelim. Latin Amerika'nın az gelişmişliği, dünya kapitalizminin gelişim tarihinin, serf ve feodal ağa, köle ve köleci, sömürge ve metropol arasındaki ilişkinin bir parçasıdır. Karl Marks'ın sözcükleriyle: "Amerika'daki altın ve gümüş ülkelerinin keşfedilişi, yerli halkın soyunun kırılması,köleleştirilmesi ve maden ocaklarına gömülmesi, Doğu Hindistan'ın istila edilmeye ve yağmalanmaya başlaması, siyah derililere yönelik ticaret avı için Afrika'nın bir ağıla dönüştürülmesi kapitalist üretim çağının şafaklarını adlandırmaktadır. Bu gönül açıcı süreçler ilkel birikimin ana uğraklarıdır." (MEW 23,s,779)

Ama tarihimizi tamamlayan yalnızca sömürü değil, sömürüye direnmiş ve direnen adlar ve insanlar, mücadelelerdir de. Birini ya da öbürünü toparlayalım:

Boynuzlu imbikleri arasında hırsla, demirin altına dönüştüğü bilgelik taşını ararken akılları başlarından gitmiş ortaçağlı simyacılar, ilk önce İberyalı Conquistaların, daha sonra Avrupa kapitalizminin ve bugün de en canavar imparatorluğun başardığını başaramadılar,

yani Amerikan toprağını, yer altını, meyvalarını, insanlarının terini, kanını ve canını, Ali Baba ve 40 Haramilerin hazine odalarına olduğu gibi hâlâ kendi inlerine akan servetlere dönüştürmeyi (şunu da belirteyim ki, en az borçlu Latin Amerika ülkesinin dahi dış borçlarını kapatamayacak –bugünkü dövüz değeri üzerinden– önemsiz bir servettir Ali Baba ve 40 haramilerin serveti)

Kristof Kolomb 12 Ekim 1492 tarihli dehşet gününde Guanahani'ye ayak bastığında, sadece bir karadan daha fazlasını keşfeder, günlüğüne güzel, barışçıl ve masum olarak geçtiği, küçük altın süs eşyaları taşıyan, sivri sopalar ve tokmaklardan başka hiçbir silahları olmayan, boyunduruğa kolay sokulan, iyi çalışan bir halkı keşfeder. Böylece iki satırda, yüzyılların akışı içersinde birbiri ardınca Conquistalarca, sömürge ve emperyalizmce pratiğe geçirilen stratejiyi saptar. 60 yıldan biraz daha az bir süre içinde Antil halkı ateşle, kılıçla ve köpeklerle katledilir. Bu halk kendisini hep savundu. Üzerine altın tozları serpiştirerek istilacıların hücumunu çeken Anacahona gibi efsanevi kahramanlar çıkardı. (Ama Amerika'da David'in sapanı demir zırhlar içindeki bir Goliath'a hiçbir şey yapamadı). Sağ kalan kızılderililer köleleştirildiler yada altın havuzlarında öldüler. Balta girmemiş ormanların içlerine kaçanlar kitlesel intiharı yeğlediler

Ve sonra o zamanlar "Tierra Firme" denilen büyük sarsıntı. 1519 yılında Hernan Cortez, yüzbaşısı ve vakanüvisi olan Bernal Diaz del Castillo'nun İspanya'nın en güzel ve en büyük kentinden daha güzel ve büyük olarak anlattığı Aztek başkenti Tenochtitlan'ın istilasını ve imhasını başlatır. 1521'de, içinde yiğit Cauhtemoc'un önderlik ettiği savaşların cesetlerinin üst üste yığıldığı kentin harabelerini ele geçirmeyi başardı. 300.000 yaşayanından kültürün, kutsal emanetlerinden yalnızca çok azı sağ kalır: V. Karl'ın sarayına getirilen ve sanatının güzelliği ve orjinalliği ile Dürer'i kendisine hayran bırakan Montezuma hazinesi; bir kaç eski el yazması, ilk Meksika piskoposunun bir meydanda içinde mezarlardan bile çıkarılmış 200.000 kitabı yaktığı engizisyon ateşinden kurtarılır. Onlardan çok azı durmaktadır, çok azı. Bunlardan birinde, Codex Florentinus'ta Nahuatl'ı istila edenler üzerine şöyle yazıyor: "Aç domuzlar misali

altın aramaktalar."

Domuz çobanı ise, Cortez'in Aztek başkentine yaptığını 1533'te Cuzco'ya yapan Francisco Pizarro'dur. İnkaların kenti tunç toplara, çıkartma kulelerine, zırhlı süvari birliklerine karşı koyar. Ama İstilacılar ile gelen riyakarlığa, sinsiliğe yenilir. Atahualpa yaşamını bir hazineye karşı değiştirmiş, tüm odaları tavana dek Tahuantisuyo'nun dört rüzgar yönünden taşıyıcıların taşıdığı hazinelerle dolmuştur. Saflığı, ona ayrıca yaşam hazinesine mal olmuştur. Sömürgecilere her zaman eşlik etmiş apostolik misyonerlerin –elde incil ve haç– kasvetli mevcudiyeti içinde ölür.

Daha sonra kölelik ve maden ocakları, boyunduruk altına alınanların yüzbaşıların emrine dağıtılması. Mezarlarda kaybolanlar: Quipos'un el yazması, Machu Picchu'nun mimarları, sulama kanallarının ve taraça toprakların mühendisleri, astronomlar, Trepanasyon teknikleri, yeniden icat edilmeleri gereken kinin ve koka'nm tıbbı kullanımı, içinde mısırsız ve sandaletsiz kimsenin bulunmadığı yüksek bir kültürün efsaneleri, öyküleri, sanatı ve anahtarı.

1523 yılında Pedro de Alvarado Maya matematikçilerinin ve Popol Vuh'un Quiche'sinin Orta Amerika'sına saldırırdı. Valdivio, 1540'ta Şili'yi basar, ama tüm askerleri Cahopolican ve Lautaro yönetimindeki Araukanlıların kahraman öfkesine mağlup olurlar.

Bu bütün Amerika'da böyleydi, daha niçin sayalım? Yalnızca, özü hep aynı olan tek bir şey durmaksızın yinelenebilir: İnsanlığın ya da onun bir bölümünün melezler kıtasının sistematik yağmalamşmı 500. yıl dönümünde törenle anacağı kültür ve halk kırımı.

1778 yılı Latin Amerikan kimliği için anahtar yıldır. Bir melez olan Jose Gabriel Condoncarqui önderliğinde kızılderililer ayaklanır ve kıtanın o ana dek gördüğü en büyük devrimci hareketi yürütürler. Kölelik, vergiler ve kızılderili işçilerin zorla çalıştırılması tüm biçimleriyle ortadan kaldırılır. Condoncarqui bir mesih edasıyla, sıralarında ölen herkesin mutluluğu ve sömürgecilerce çalınmış zenginliklerin sefasını sürmek için yeniden dirileceğini bildirir. Sefil ve soyulmuş binlerce kişi kurtuluş birliklerine katılır. Doğrudan İnka neslinden gelen biri olarak son isyancının adını alır: Tupac Ama-

ru. 1781'de Cuzco'nun kapılarına dayanır. Savaşları zaferlerden yenilgilere ilerler ve nihayet, ihanete. Tarihimizdeki bir çok kalleşten biri onu zincire vurulmuş olarak teslim eder. İşkence edilir; suç ortaklarının isimlerini vermesi istenir ama o aşağılayan bir bakışla şöyle der: "Burada sizden ve benden başka suç ortağı yok. Siz ezenler olarak, ben kurtarıcı olarak ölümü hakettik." Dilini keserler, karısı Micaela Bastidas'ın ve çocuklarının işkencede öldürülmesini zorla seyrettirirler. Dört ata bağlanarak parçalanır, organlarım gözdağı amacıyla imparatorluğun dört başkentine gönderirler.

Tupac Amaru'nun ölümünün dehşetiyle Doğudan Batıya, Kuzeyden Güneye tüm kıtayı sarsan bir isyan dalgası başlar. Hayaleti Amerika'nın her yerindedir. Ve isyancıları lekelemek için bir ifade bulunur. Sömürgeciler kurtuluş savaşçılarını hor görüyle şöyle adlandırırlar: "Tupamarolar", Meksika'da Hidalgo ve Morales, Güney Amerika'da Simon Bolivar, San Martin, O'Higgins, ilk Amerikan bağımsızlık mücadelelerin tam ortasında tarım reformu projesini "en mutsuzların imtiyazlılar olacağı güvencesiyle", diyerek gerçekleştiren kurtarıcı ve sosyal devrimci Jose Artigas. Ve böylece kızılderililer, zenciler ve yoksul beyazlar toprak, pulluk ve hayvan elde ederler. Anayasa projesiyle askeri despotizme karşı önlem alabilmek için halkın silah taşıma ve bulundurma hakkını da düzenler.

Bağımsızlık, 1824'te Ayacucho'daki son büyük meydan savaşı ile gelir. Sucre'nin kumanda ettiği Bolivar'ın birlikleri İspanyolları mağlup ederler ama sömürgeciliği ve onun değişik biçimlerini değil. İngiltere mesela; İngiltere 1822 ve 1826 arasında kurtulmuş olan İspanyol sömürgelerine yaklaşık 20 milyon sterlin itibari değere sahip on kredi vermişti. Ama faizleri ve aracının komisyonu düşüldükten sonra Amerika'ya ancak 7 milyon sterlin gerçek ödeme geliyordu. Aynı zamanda, Amerika'nın doğal kaynaklarını tüketmek için Londra'da bankalar mantar gibi bitmekteydi. Tek bir yıl içinde, 1836'da, 48 tane kurulur. Bankalardan oluşan bir çekirge sürüsü kıtaya üşüşür ve ağaçları keser, madenleri boşaltır, yağmalar, Amerikayı bir muz plantasyonuna, kahve plantasyonuna, sığır çiftliğine dönüştürür, çiçek hastalığından ölen kızılderili sayısından çok

daha fazla ölüme sebep olur.

Ve sonra ustasını çok gerilerde bırakacak olan sihirbaz çırağı çıkar ortaya. Geçen yüzyılın ortasmda Morgan ve Garrison bankalarının temsilcisi olarak ve onu ulusal kahraman ilan eden ABD hükümetinin desteğiyle haydut William Walker Orta Amerika'yı basar. Walker köleliği yeniden uygulamaya koyar. 1845 yılında ABD, daha sonra Colorado, Arizona, Yeni Meksika, Nevada ve Utah'ın da bunlara eşlik edeceği Teksas ve Kaliforniya bölgelerini gaspetmişti, bugünkü Arjantin'in yarı yüzeyi yani. Ve daha fazlası: Yanki (go home!) müdahalelerinin çoğuna komuta eden general Buttler, 1935'te, daha emekliliğinde kendi etkinliklerini şöyle özetliyordu: "33 yıl ve dört ay boyunca bu ülkenin en hızlı askeri biriminin: Deniz piyade birliği'nin bir üyesi olarak aktif görevdeydim. Asteğmenden tümen generalliğine dek tüm rütbelerde hizmet ettim. Ve tüm bu zaman içersinde hizmetimin büyük bölümünü büyük çıkarlar için, Wall Street ve bankalar için birinci sınıf bir katil olarak gerçekleştirdim, tek kelimeyle kapitalizmin bir katiliydim. Böylece örneğin. 1914 yılında Meksika'nın ve özellikle Tampico'nun Kuzey Amerikan petrol çıkarları için kolay bir av olmasını sağladım. Haiti ve Küba'nın National City Bank'ın faiz taleplerini uslu bir şekilde ödemelerine yardımcı oldum. 1909 ve 1912 arasında Uluslararası Brown Brothers bankasının verdiği görevle Nikaragua'nın temizlenmesine yardım ettim. 1916'da Kuzey Amerikan şeker çıkarları adına Dominikan Cumhuriyeti'ne ışık getirdim, 1903'te Honduras'm Kuzey Amerikan meyva holdingleri çıkarına pasifize edilmesinde yardımcı oldum."

Ama herşey yanlızca donanmamn baskısıyla yürütülmez. Henry Kissinger'in anılarım okuyan biri, bunun Şili halkının seçimlerde Salvador Allende'ye teslim ettiği hükümeti düşürmek için State Department'in –sonunda başarıya ulaşan– çabalarının nasıl hiç utanmazlıklar ve cüretkarlıklar taşıdığını görebilir.

ABD'de General Electric, General Motors ve General Eisenhower başkandırlar. Ve Mc Namara'nın olduğu gibi Ford başkanı, Dünya Bankası başkanı ve savunma bakanı olunabilir. Hepsi aynı-

dır. Her dakika bir çocuğun yetersiz beslenmeden öldüğü Latin Amerika bugün yabancı bankaların vantuzlarına yakalanmıştır ve damarları, Edvardo Galeano'nun dediği gibi, hâlâ açıktır.

Ama bu Melezler kıtası bize ait olan ve yasal olarak varolmayan bir kurum ile yani devrimle özdeşleşmektedir. Plamares'li zenci kölelerin Zumbi tarafından yürütülen isyanı, Spartaküs'ünkünden yıllarca daha uzun sürmüştür. 1910'da, 800 büyük toprak sahibinin (bir çoğu yabancı) fiilen tüm devlet alanına sahip oldukları Meksika'da, sefil ve topraksız köylülerden oluşan halkıyla Emiliano Zapata ayaklanmıştı. 30'lu yıllarda Augusto Cesar Sandino'nun küçük cesur ordusu yedi yıl boyunca 12.000 Kuzey Amerikan işgalcisine ve Somoza hanedanlığının Ulusal Muhafızlarına karşı savaşmıştı.

Ve bunları başka olaylar, başka isimler izler. Tupac Amaru'dan Fidel'e, Artigas'tan Salvador Allende'ye, Camillo Torres, Perenos, Tiro Fijo, Santucho, Lobaton ve de la Puente, Lamarca, Miguel Enriquez ve nihayet adıyla hepsini temsil eden adam: Ernesto "Che" Guevara. Bunlar azdır, çok azdır. Daha fazla olabilirlerdi. Bugün, yüzü olmayan imzalardan konuşmak için (İMF,Dünya Bankası, borçlanma) bu konferansa başlamışsak, Melezler kıtasının damarlarını kapaması ve halkının, büyük Latin Amerikan ulusu halkının çocuklarına ekmek ve güller verebilmesi için ayaklanmış ve hatta yaşamını vermiş insanların yüzlerini göz önünde bulundurmak bir görevdir.

Onlar az kişiydiler, az kişiler ama onların yüzünden Amerika'nın varsayımsal armasında önerilen cümle başka bir boyut kazanıyor: "Böyle çoklar böyle azlara hiç böyle çok borçlanmamışlardı."

RİEN NE VA PLUS *

Rulet oyununda nakit paranın yerini bankaca üretilip dağıtılan kemikten, suni maddeden yada sedeften markaların alması belki de en zekice düşünülmüş konudur. Bu değişimde kurnaz bir psikolojik tuzak görüyorum. Siyah bir on yedi ile ev bütçesinin açığını kapatmayı amaçlayan basit bir oyuncu, her yeni oyun için mutfak dolabından ekmek ve süt alıp getirmek zorunda kalsaydı, o zaman bunu iki kez düşünmek zorunda kalacak ve Krupyerden önce viçdanı "Rien ne va plus"u diyecekti. Ama ellerinde tuttuğu, oyun masasınca yutulan renkli markalardır. Bu olduğunda da bu yüzden oyun sona ermez. Oynayan için bir Rus ruletine dönüşmüş rulet oyununu durduramaz. Peki biz onları durdurabilecek miyiz? Oyun, bankanm kazanması için icat edilmiştir. Kumar borçlarının namus borcu olduğuna dair ahlaksız kuralı koyan da –hiç sorgulanamayan bir aksiyom– bankadır. Ödememek için münafıklık etmeye kalkışsaydık ne olurdu? Soru oldukça zordur ve şaşkınlık içinde Hamlet'in Yorrick'in kafatasına bakarak durması gibi durabiliriz: Olmak yada olmamak, yapmak yada yapmamak.

Uruguay işçileri kumarhanelere gitmezler. Buna rağmen içinde cılız ücretlerinin bulunduğu zarftan, katılmadıkları bir oyunun borçlarını ödemek için, vergi sistemi yoluyla paralar çıkarılır. Oyuna katılmış olanlar daha çok hükümetlerdir. Borçlar varsa, bu yalnızca alacaklıların değil, bu borçları üstlenmiş olanların da sorumluluğudur.

60'h yılların sonunda Uruguay'm dış borçlanması 500 milyon ABD dolarıydı, 70'li yılların ortasında 1 milyar ABD doları.

*Hiç bir şey devam etmeyecek.

1980'de 2 milyarın üzerine çıkmıştı ve bugün- Merkez bankasının 31 Mart 1988 tarihli verilerine göre- ülkenin brüt dış borcu toplam 5,735 milyar ABD doları tutmaktadır. En büyük borçlanma 1972 ve 1985 arasında dikta rejimi sırasında gerçekleşiyordu. Generaller uluslararası para sermayesine barışçıl bir ülke sundular. Barış, mezarların sesizliğiydi ve onlar bu mezarların ticari idarecileri oldular. Ancak büyük kumar salonundaki vurguncular, memurlarının "namus borcunu" ödeyemeyeceklerini farkettiklerinde, onların yerine başka memurlar koydular.

Latin Amerika'da 100 çocuktan 74'ü okulu ya hiç görmedi ya da sefalet dolayısıyla terketmek zorunda kaldılar. UNİCEF verilerine göre Uruguay'da çocukların yüzde 31'i yetersiz beslenmeye maruz kalmaktadır. Ve her yıl 1.200 çocuk yetersiz beslenmeden ölmektedir. Uruguay'da -oranın nüfusu 3 milyon bile değildir- 500.000 insan sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Bugün çalışabilir durumdaki 100 vatandaşından 30'unun işi yoktur. Bugünün Uruguay'ında doğan her çocuk, yetersiz beslenen %31 de, her yıl yetersiz beslenmeden ölen 1.200 de, uluslararası bankalara kafa başına 2.300 ABD doları tutarında bir borcu üstlenmektedir. Artık çocuklar, eski bir İspanyol atasözünün dediği gibi, kolunun altında bir ekmekle doğmamaktadırlar. Kollarının altında emanetçi sandığının haciz makbuzunu, alınlarında kaşlarının arasında sefil bir yazgının karayazısı taşımaktadırlar. Bu nedenle dış borçlanmayı olası ödeme modelleriyle aynı oranda dikkate alan her spekülasyon her hesaplama caniyane baskıdan bir bölümdür. Bu yalnızca Aleksander'in Gordiyus düğümünü çözmesi gibi kırılabilir: Tek bir vuruşla.

Dış borçlanmanın bu şirret oyununda birinin numara yaptığından şüpheleniyoruz. Bu ticarette Latin Amerika'da toz dumandan ve soyulmuş mutfak dolaplarından başka hiçbir şey kalmadı geriye. Bankalara ödemeyi aynı marka ile yapamayız, örneğin ABD'nin yaptığı gibi yüklü miktarda rulet markası dağıtarak yapamayız. Ya da şimdi sizlere anlatacağım Harun el Reşit'in bir davada vermek zorunda olduğu kararın bizlere öğrettiği gibi. Bir parça ekmekten ve bir metelikten daha fazlasına sahip olmayan bir dilenci Bağdat'a

gelmişti. Soylu bir lokantanın önünden geçerken mutfaktan gelen şahane kokular dürtülerini uyandırır, açlığın çocuğu olan dürtülerini. Cılız kolunu içeri uzatarak ekmek parçasına mutfaktan gelen kokuyu sindirir. Lokanta sahibi bunu görür, onu dava eder ve şöyle der: "Koku bana aittir." Polis yoksul kişiyi alır ve Kadı'nın önüne götürür.

Kadı sabırla davalıyı ve davacıyı dinler. Sonra hiç ses çıkmayan büyük salonda dilenciden sahip olduğu tek meteliği vermesini ister. Elinde tuttuğu metelikle lokanta sahibine döner Harun El Reşit: "Meteliği görüyormusun, onu mermer masaya bıraktığında çıkan sesi duyuyormusun? Pekala, mutfağından gelen koku bu meteliğin çıkardığı sesle ödenmiştir o halde."

EĞER BİR GÜN

Eğer bir gün
dünya
okunmuş
bir kitap gibi
kapanacak olursa,
o zaman dallar
hangi filizlerden doğacak?
şafaklar
hangi ufuklarda doğacak?

BİYOGRAFİK TASLAK

Mauricio Rosencof 30 Haziran 1933'te, Polonya'dan göçen bir ailenin çocuğu olarak Uruguay/Florida'da dünyaya geldi. Ailesinin Avrupa'da kalan üyeleri Nazi faşizminin kurbanları olarak Varşova gettosunda öldüler.

İşçi hareketi içersinde aktif olan anne babasının geleneğini sürdüren Mauricio Rosencof komünist gençlik içinde siyasete atılır.

50'li yıllarda tiyatroya ilgi duymaya başlar. Gazeteciliğin yanında oyuncu olarak da çalışır ve bağımsız tiyatro grubu "El Galpon"un kurucularından biridir 1960 yılından sonra, bir çok ülkede sahnelenen (bunlardan biri de Küba'daki Latin Amerikan Tiyatro Festivali'dir) ve onu kıtanın en tanınmış tiyatro yazarlarından biri yapan oyunlarını (bazıları *"El Gran Tuleque"*, *"Las Ranas"*, *"La Valija"*dır) yazar.

50'li yılların ikinci yarısında ülke kuzeyine bir çok seyahatler yapar. Pirinç ve şeker kamışı işçilerinin sefaletiyle karşılaşır. Bu gözlemlerinin sonucu politik röportajlar *("La rebelion de los caneros")* ve başka bir tiyatro oyunu *("Los Caballos")* yazar. Ama bu zaman dilimi her şeyden önce, onun yaşamı boyunca izleyeceği yolu belirleyen bir arkadaşlığın başlangıcına işaret eder. Artigas Şekerkamışı İşçileri Birliği (UTAA)'mn örgütleyicisi ve daha sonra Tupamarolaın 'tarihi' kurucusu olan Raul Sendic ile tanışır. İkisinin yolu bundan böyle ayrılmayacaktır.

Ulusal Kurtuluş Hareketi/Tupamarolar (MLN/T) içindeki politik faaliyet onu giderek daha fazla meşgul eder. Şehir gerillaları üçüncü bölüğünün kumandanı olur ve bir çok askeri operasyona katılır.

1972 mayısında Mauricio Rosencof hain bir pusuya düşürülür, tutuklanır ve kendisine dokuz ay sürekli işkence edilir. Askeri darbeden sonra 1973 eylülünde Tupamaroların diğer sekiz komutanıyla birlikte devletin rehineleri olarak ilan edilir ve onbir buçuk yıl bo-

yunca dış dünyadan tümüyle yalıtılmış biçimde tutulduğu (İncomunicado 'tecrit' hapsi) ücra köşelerdeki kışlalara götürülür. Bu zaman içerisinde, kendisinin geliştirdiği bir tıklatma (mors) alfabesi aracılığıyla yoldaşı ve hücre komşusu Eleuterio Fernandez Huidobro ile bağlantı kurmayı başarır. İkisinin hapis deneyimleri daha sonra birlikte yazdıkları *"Memorias del Calabozo"nun (Zindan Anıları)* konusunu oluşturur.

1984 yılında sekiz tutuklu -dokuzuncu "El Nepo" Wasem askeri kışlalarda yaşamım yitirmişti- yeni yeni güçlenen bir halk hareketinin arka plam önünde yeniden "Libertad" (Özgürlük) cezaevine sevkedildiler. 1985'te askeri rejimin sona ermesiyle özgürlüklerine kavuştular. Cezaevi önünde onları bekleyen çoşkulu bir insan kalabalığı tarafından karşılandılar ve hemen sonra düzenledikleri ilk basın toplantısında, Tupamaroların -artık yasal bir hareket olarak- yeniden örgütlenmesini ilan ettiler.

Mauricio Rosencof'un politik çalışmasının büyük bölümü yine bu harekete akar. Ama yurt dışına da uzun süreli seyahatler (özellikle İsveç'e) yapmakta ve çok sayıda uluslararası kongre ile sempozyuma katılmaktadır. Mauricio için aynı zamanda yaratıcı yazınsal üretimin yeni bir dönemi başlar. Daha cezaevinde iken kafasında tasarladığı çok sayıda tiyatro oyununu (Bazıları *"El Saco de Antonio", "El combate del establo")* ve şiiri (*"Conversaciones con la alpargata", "Canciones para alegrar a una nina")* kaleme alır. Tiyatro oyunlarından bazıları Avrupa'da da sahnelenir; örneğin Hamburg'da ilk kez sahneye konulan *"Çocuk bekliyor" (El hijo que espera).*

"Memorias del Calabozo" (Zindan Anıları) Uruguay'da bir edebiyat ödülü kazanmıştır ve bir çok Avrupa diline çevirilmektedir.

EDİTÖRÜN NOTLARI

Zindan Yazını: ("Literatura Carcelaria") Mart 1987'de "Casa de las Americas" dergisinin 161. sayısında Havanada ve "Primer Acto" dergisinin 220. sayısında Madrid'te yayınlanmıştır.

Köpek Yaşamı: Gelişi politikası eylem grupları "Kültür ve Direniş"in 13. Eyalet Kongresinde (25.5–28.5 1989, Hamburg), bir etkinlikte, tutukluluğundan kayanaklanan nedenlerden dolayı kısa bir süre önce ölen Paul Sendic onuruna yapılmış bir konuşmadır. Aynı etkinlikte "Cielo abierto" (Acık Hava) başlığı altında Mauricio Rosencof ve Paul Sendic'ten şiirler okunmuştur, bu şiirler şair Ricardo Collazo tarafından seslendirilmiş ve söylenmiştir.

Dikta Rejimi, Demokrasi, İşkence: Latin Amerika'da kültür ve psiko–sosyal durum üzerine yapılmış 3. senpozyuma (9–11 Haziran 1989, Hamburg) bir katkıydı. Sempozyum metinleri Horacio Riquelma tarafından "Zamanın sisli manzarası" adı altında 1990'da Frankfurt/Main'da yayınlanmıştır.

Gerçek Yaşanamaz Olduğu İçin Düşler Gerçekti: "Kültür Alışverişi" dergisinin 36/1989 sayısında röpörtaj olarak yayınlanmıştır.

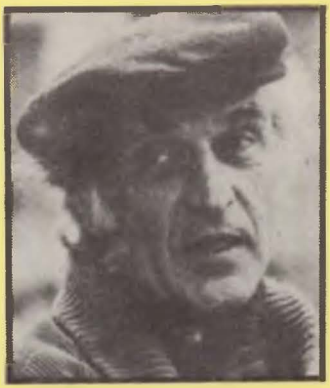
Tüm Dünyanın Tiyatroculan, Birleşin!: "Latin Amerika 89'dan Yüzler–Yeni Tiyatro" konulu senpozyumda (19.5–21.5 1989 Köln) yapılmış bir konuşmadır.

Böyle Çoklar Böyle Azlara Hiç Böyle Çok Borçlanmamışlardı: İMF'nin Batı Berlin'deki (1988 Eylülünde) yıllık toplantısına karşılık olarak düzenlenen Alternatif Kongrenin açılış konuşmasıdır.

Rien ne va plus: Alternatif Kongde için bir çalışma grubu katkı-

sı olarak düşünülmüştü.

Şiirler: 1989'da Montevideo'da üçüncü baskısı yapılmış olan *"Conversaciones con la alpargata"* adlı kitaptan alınmıştır. Bu şairlerin büyük bir bölümü askeri kışlaların zindanlarında bir bölümü de yeniden sevk edildikten sonra "Libertad"da oluşmuştur (Örneğin Yağmur v.s.).

Biz ancak zorunlu kaldığımızda şiddete başvurduk. Bunu da belli sınırlı hedeflere yönelerek yaptık. Özgürlük ve eşitlik için mücadele, sevgiyi içeren, insanı esas alan bir mücadele biçimidir.

Daha önce Hamburg'daki konferansın sırasında da benzer bir soru ile karşılaşmıştım. Bir bisikletiniz varsa, onu iki ayağınızla kullanırsınız. Kavgada kullanacağınız araçlar, duruma, olanaklarınıza bağlıdır. Yasal mücadele insanlarla konuşmak, politikayı kitleselleştirmek ve derdini anlatabilmek bakımından önemlidir. Şimdi hükümetle ve yönetimle görüşmek ve birlikte siyaset yapmak yolunu izliyoruz. Yasal siyaset yapma olanaklarımız varken bunu neden reddedelim. Bu yollar kapatılmadığı sürece böyle davranmaya devam edeceğiz. Ama bu yollar kapatılırsa yeniden eskiye döner, silahları elimize alırız.

Oral Çalışlar'ın Rosencof'la röportajından
Cumhuriyet Gazetesi

DGD KİTAPLIĞI